

**ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**2019
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Begüm AKAN

ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Begüm AKAN

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Kasım 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	12
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	12
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	12
GİRİŞ	13
BİRİNCİ BÖLÜM	14
1. ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ ...	14
1.1. Cari İşlemler Dengesi.....	14
1.1.1. Mal ve hizmetler	16
1.1.2. Gelirler Hesabı.....	17
1.1.3. Cari Transferler.....	17
1.2. Cari İşlemler Dengesini Etkileyen Faktörler.....	17
1.2.1. Dış Ticaret Hadleri	17
1.2.2. Mali Politikalar	18
1.2.3 Döviz Kurları	18
1.3. Cari Açık.....	19
1.3.1.Cari Açığın Nedenleri	21
1.4. Cari İşlemlere Teorik Yaklaşımlar	22
1.4.1. Esneklik Yaklaşımı.....	22
1.4.2. Toplam Harcama Yaklaşımı	23
1.4.3.Mundel Fleming Modeli	24
1.4.4. Tüketimin Dönemler Arası İkamesi Yaklaşımı	24

1.5. Bütçe Dengesi	25
1.5.1. Bütçe Açığı Tanımı.....	25
1.5.2. Bütçe Açığına İlişkin Tanımlar	27
1.5.2.1. Geleneksel Açık.....	28
1.5.2.2 Konsolide Bütçe Açığı	28
1.5.2.3. Cari Açık- Sermaye Açığı	28
1.5.2.4. Birincil Açık	29
1.5.2.5. İşlevsel (Operasyonel - İşlemsel) Açık	29
1.5.3. Bütçe Açığının Nedenleri.....	30
1.5.4.Bütçe Açığının Finansmanları	30
1.5.4.1. Borçlanarak Finansman	31
1.5.4.2. İç Borçlanma	31
1.5.4.3. Dış Borçlanma.....	32
1.5.4.4. Monetizasyon Yöntemi.....	32
1.5.5. Bütçe Açığı ile İlgili Teorik Yaklaşımlar	33
1.5.5.1. Klasik Yaklaşım	33
1.5.5.2. Keynesyen Yaklaşım	33
1.5.5.4. Ricardian Yaklaşım	35
1.5.5.5. Monetarist Yaklaşım.....	35
1.5.6. Yatırım-Tasarruf	35
1.5.6.1.Yatırım ve Tasarruf Dengesi.....	35
1.5.6.2. Yatırım- Tasarruf Açıkları.....	37
1.5.7. İkiz Açık.....	38
1.5.7.1. Keynesyen (Geleneksel) Yaklaşım	39
1.5.7.2. Ricardocu Denkliği Hipotezi	40
1.5.7.3. İkiz Açık Hipotezi Teorik Anlatımı	41
1.5.8. Üçüz Açık.....	41
1.5.8.1.Üçüz Açık Formülü	44
İKİNCİ BÖLÜM.....	45
2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÜÇÜZ AÇIKLARIN GELİŞİMİ: 1983-2017..	45
2.1. Türkiye Ekonomisinde 1980-2017 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri	45
2.1.1. 1980-1989 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri.....	45

2.1.2. 1990-2001 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesinde Gelişmeler	47
2.1.3. 2002-2017 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesinde Gelişmeler	48
2.2. Türkiye Ekonomisinde 1980-2017 Yılları Arasında Bütçe Dengesi Gelişmeleri	50
2.2.1. 1980-1989 Yılları Arasında Bütçe Dengesi Gelişmeleri	50
2.2.2. 1990- 2001 Yılları Bütçe Dengesi Gelişmeleri	52
2.2.3. 2002-2017 Yılları Arasında Bütçe Dengesi Gelişmeleri	54
2.3. Türkiye Ekonomisinde 1983-2017 Yılları Arasında Tasarruf-Yatırım Dengesinin Gelişmeleri	57
2.3.1. 1980-2017 Yılları Arasında Tasarruf-Yatırım Dengesinin Gelişmeleri	57
3.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÜÇÜZ AÇIK SORUNU: ZAMAN SERİSİ ANALİZİ	59
3.1.1. LİTERATÜR	59
3.2.1. VERİLER	62
3.2.2 MODEL VE YÖNTEM	62
3.2.3. Modelde Kullanılan Değişkenlerin Gözlem Değerleri	63
3.2.4. Birim Kök Testi Sonuçları	64
3.2.5. ARDL Modeli Tahmin Sonuçları	65
3.2: ARDL Modeli	65
3.2.6. Cusum ve CusumSQ Grafikleri	66
SONUÇ	67
KAYNAKÇA	69
TABLolar LİSTESİ	77
ŞEKİLLER LİSTESİ	78
ÖZGEÇMİŞ	79

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Begüm AKAN'a ait "Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından İktisat Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	:Doç. Dr. Serkan DİLEK	
Danışman Üye	:Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ	
Üye	:Doç. Dr. Hüseyin KARAMELİKLİ	

Tez Sınavı Tarihi: 01.11.2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yaptığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: **Begüm AKAN**

İmza :

ÖNSÖZ

Ekonominin genel dengesinin oluşturan bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve yatırım-tasarruf oranı arasındaki ilişkiyi üçüz açık hipotezi ele almaktadır. Üçüz açık hipotezi, ikiz açık hipotezinin bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye'nin 1983- 2017 yılları arasındaki bütçe açıkları, cari işlemler açıkları ve yatırım-tasarruf arasındaki ilişkiyi incelemektir.

“ Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği “ başlıklı tez çalışmamda bana her aşamada bana yol gösteren ve yardımcı olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Hayrettin Kesgingöz'e teşekkürü bir borç bilirim.

Her durumda anlayışlı tutumları ile hep yanımda olan, maddi ve manevi destekleriyle beni her zaman cesaretlendiren annem, babam ve kardeşime çok teşekkür ediyorum. Çalışmam süresince beni manevi açıdan destekleyen Cansu Koşar ve Semih Çalışkan'a çok teşekkür ediyorum.

Begüm AKAN

ÖZ

Küreselleşme sürecinde ülkeler artan rekabete dâhil olabilmek için birçok hedef belirlemişlerdir. Ekonomik büyümenin artırılması en çok gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik hedefleri arasındadır. 1980’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bütçe açıkları hızla yükselmeye başlamıştır. Bütçe açıklarının yükselmesinin ardından cari işlemler dengesinin açık vermeye başlamış olması bu iki makroekonomik gösterge arasında ilişki olduğu düşüncesi ile ‘ikiz açık hipotezini’ ortaya çıkarmıştır. Ekonomide ikiz açık hipotezinin yetersiz kalması üzerine bütçe açığı ve cari açığı hipotezine yatırım-tasarruf açığı dâhil edilerek üçüz açık hipotezi adı konulmuştur.

Bu çalışmada bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve yatırım tasarruf dengesi teorik ve ampirik açıdan incelenmiştir. Türkiye ekonomisi açısından ‘üçüz açık hipotezi’ analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkiz Açıklar, Üçüz Açıklar, Bütçe Açığı, Cari Açıklar, Tasarruf- Yatırım açığı

ABSTRACT

In the process of globalization, countries have set many goals in order to participate in the increasing competition. Increasing economic growth is among the macroeconomic targets of developing countries. In the 1980s, the budget deficits of the developed and developing countries, especially the United States of America, started to increase rapidly. The fact that the current account balance started to give a deficit after the rise in budget deficits revealed the idea of a relationship between these two macroeconomic indicators and the 'twin deficit hypothesis'. The budget deficit and current account deficit hypothesis was called triple hypothesis by including investment-saving deficit.

In this study, budget balance, current account balance and investment saving balance are examined in theoretical and empirical terms. Turkey in terms of the economy 'triplets deficit hypothesis' has attempted to analyze.

Keywords: Twin Deficits, Triplet Deficits, Budget Deficit, Current Deficits, Savings-Investment Deficit

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Üçüz Açık Hipotezi Geçerliliği: Türkiye Ekonomisi
Tezin Yazarı	Begüm AKAN
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	01/11/2019
Tezin Alanı	İktisat
Tezin Yeri	KBÜ / LEE
Tezin Sayfa Sayısı	78
Anahtar Kelimeler	İkiz Açıklar, Üçüz Açıklar, Bütçe Açığı, Cari Açıklar, Tasarruf- Yatırım açığı

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Validity of Triplet Deficit Hypothesis For Turkish Economy
Author of the Thesis	Begüm AKAN
Advisor of the Thesis	Doç. Dr. Hayrettin KESGİNGÖZ
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	01/11/2019
Field of the Thesis	Economy
Place of the Thesis	KBU / LEE
Total Page Number	78
Keywords	Twin Deficits, Triplet Deficits, Budget Deficit, Current Deficits, Savings-Investment Deficit

KISALTMALAR

API: Açık Piyasa İşlemleri

ARDL: Autoregressive Distributed Lag Bound Test

DİBS: Devlet İç Borçlanma Senetleri

GSYH: Gayrisafi yurt içi hâsıla

IMF : Uluslararası Para Fonu

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

KKFA: Kamu Kesimi Finansman Açığı

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Üçüz açık hipotezini kavramsal ve teorik çerçevede incelemek ve üçüz açık hipotezinin Türkiye ekonomisinde geçerliliğini incelemek araştırmanın konusudur.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı, bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açıklarını oluşturan üçüz açık hipotezini incelemek ve 1983-2017 yılları arasında Türkiye ekonomisi için analiz yaparak üçüz açık hipotezi geçerliliği araştırılacaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada üçüz açık hipotezi için ARDL modeli uygulanmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Türkiye’de üçüz açık hipotezinin varlığının test edilmesidir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Değişkenler olarak 1983-2017 yılları alınmıştır.

GİRİŞ

Bir ekonomide genel dengenin sağlanmasında iç ve dış dengenin birbirine eşit olması gerekmektedir. Ekonominin iç dengesinde bütçe dengesi ile ekonominin dış dengesinde yer alan cari işlemler dengesinin aynı anda açık verdiği duruma ‘ikiz açık hipotezi’ denilmektedir. Yatırım- tasarruf dengesi hipoteze dâhil edilerek ‘üçüz açık hipotezi ortaya çıkmıştır.

1980’li yıllarda gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan bütçe açığı ile cari açık sorunlarını, ülkelerin deneyimleri ile yapılan uygulamalı çalışmalar bütçe açığı ile cari açık arasında ilişki olduğu yönünde bir sonuca varılmış ve literatürde ‘ikiz açık hipotezi’ adını almıştır. Fakat cari açıkla birlikte bütçe açıklarında azalma görülmesi, ikiz açıklar hipotezinin yeniden incelenmesine sebep olmuştur. Yapılan ampirik analizler sonucu özel kesim tasarruf- yatırım açığı değişkeninin incelenmesi sonucu hipotez genişletilerek ‘üçüz açık hipotezi’ adını almıştır (Erdemir, 2014, s.).

İkiz açık hipotezi ilk ortaya atıldığında göz ardı edilen yatırım-tasarruf bir ekonominin büyümesinde önemli faktörler arasında bulunmaktadır. Dünya küreselleşme sürecine girdikten sonra büyüme rakamları dikkate alınıp birbirini etkileyen açıklara yatırım-tasarruf dâhil edilmiştir. Yatırım ve tasarrufun hipoteze eklenmesi ile birlikte üçüz açık hipotezi adını almıştır. Makroekonomide iç denge ile dış dengenin eşitlenmesi, genel denge koşulunun sağlanması gerekmektedir (Mucuk,2008, s.18).

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde üçüz açık kavramının temeli olan cari işlemler dengesi, bütçe dengesi ve tasarruf-yatırım dengesi kavramsal ve teorik olarak açıklanacaktır.

İkinci bölümde Türkiye ekonomisinde 1980’li yıllardan günümüze cari işlemler dengesi, bütçe dengesi ve yatırım-tasarruf dengesinin gelişimine bakılacaktır.

Çalışmanın üçüncü ve son kısmında literatür çalışmasına yer verilecek ve ardından Türkiye ekonomisinin 1983-2017 yılları arasında üçüz açık hipotezi analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÜÇÜZ AÇIK HİPOTEZİNİN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

Bu bölümde üçüz açık hipotezinin içinde yer alan cari işlemler dengesi, bütçe dengesi ve yatırım tasarruf dengesi kavramsal ve teorik yapısı incelenecektir.

1.1. Cari İşlemler Dengesi

Ödemeler bilançosu, beş ana kalemi kapsamaktadır. Cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, finans hesabı, rezervler hesabı ve net hata noksan hesabı ödemeler bilançosunu oluşturmaktadır. Bir ülkede yaşayan gerçek ve tüzel kişilerin yabancı ülkelerde yaşayanlar (şahıs, şirket, kurum) ile gerçekleştirdiği ekonomik işlemlerin sistemli bir şekilde tutulan kayıtlara ödemeler bilançosu denilmektedir (Şimşek, 2014: 16). “Cari işlemler” ödeme bilançosu içinde en çok öneme sahip olan ana hesaplardan biridir. Cari işlemler hesabında ülkenin gerçekleştirdiği ithalat ve ihracat (mal, hizmet) yer almaktadır. Bununla birlikte cari işlemler hesabında yabancı yatırımcılardan elde edilen gelirler, yurtdışı işçi gelirleri, lisans maliyetleri, kiralar ve komisyonlar gibi gelirler ile karşılıksız transferler yer almaktadır (Küçüksucu, 2012, s. 46).

Cari yıl içerisinde üretimi yapılan mal ve hizmetlerin ticaretinden dolayı ülkelerin milli gelirleri etkilenmektedir. O yüzden cari işlemler ile milli gelir hesabı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Ülkede üretilip yurtdışına ihraç edilen mallar, milli geliri içinde yer almaktadır. Yani Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) bir parçası olarak kabul edilmektedir. Cari işlemlerde gerçekleşen herhangi bir dengesizlik söz konusu olduğunda ülke milli geliri etkilenmektedir denilebilir (Tarhan, 2014, s. 6).

Cari işlemler ülkedeki döviz giriş çıkışlarını yansıtmaktadır. Daha net ifadeyle bir ülke ekonomisindeki net dış varlıkların değişimini cari işlemler dengesi göstermektedir. Ülkeye döviz girişlerinin fazla olması cari işlemler hesabında fazla vermesi anlamına gelirken, döviz çıkışlarının döviz girişlerinden fazla olması durumunda ise cari işlemler hesabında açık verdiği anlamını ifade etmektedir. Cari işlemlerinde açık veren bir ülke yurtdışına ihraç ettiği ürünlerden daha çok ithalat yaptığı ifadesi ortaya çıkmaktadır (Küçüksucu, 2012, s. 46).

Cari İşlemler Hesabı

Dış Ticaret Hesabı

- Mal İhracatı
- Mal İthalatı

Hizmetler Hesabı

- Dış Turizm
- Uluslararası Taşımacılık
- Uluslararası Bankacılık ve Sigortacılık
- Yurtdışı Resmi Hizmetler
- Diğer Hizmetler

Yatırımlar (Net Faktör) Hesabı

- Yatırım Gelirleri
- Yatırım Giderleri
- İkinci Kaynaklı Gelirler

KAYNAK: Karabulut, 2018

Cari işlemler hesabı üç ana başlık altında toplanmıştır;

1.1.1. Mal ve hizmetler

İnsanoğlu ihtiyaçlarını dolaylı veya dolaysız bir şekilde karşılamaktadır. Bu sebeple hazırlanan her şeye mal denmektedir. Ara ve nihai mallar olmak üzere iki çeşit mal bulunmaktadır. Ara mallar bir ürünün tamamlayıcısı (girdi) olarak kullanılır, nihai mallar ise tüketici ihtiyaçlarını dolaysız şekilde karşılayan mallar olarak ifade edilmektedir (Tarhan, 2014, s. 7).

“Tüketim” ve “sermaye malları” olmak üzere iki çeşit nihai mal bulunmaktadır. Tüketim malları dayanıklı ve dayanıksız olarak iki şekilde nitelendirilmiştir. Uzun vadede kullanılan mallara dayanıklı mallar, tek sefer kullanımda yok olan mallara dayanıksız mallar denilmektedir. Sermaye malları, stoktaki mallar ve sabit sermaye mallar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir ürünün üretim sürecinde kullanılan makineler, teçhizatlar ve binalar sabit sermaye malları kategorisinde yer almaktadır. İşletmelerin depolarında bekletilen henüz üretim veya tüketim sürecine dâhil edilmemiş işlenmiş hammadde ve mallara ise stoktaki mallar denilmektedir (Tarhan, 2014, s. 7).

Dış ticaret akımları, ülkelere göre değişiklik göstermekle birlikte “Özel ticaret” veya “Genel ticaret” sistemleri çerçevesinde oluşturulmuştur. Özel ticaret sistemi gümrüklere giriş çıkış yapan malları kapsamaktadır. Ancak ülke sınırlarında yer alan serbest bölgelere giriş çıkış yapan malları sistemine dâhil etmemektedir. Genel ticaret sistemi milli sınırlar içerisine giriş veya çıkış yapan bütün malları dikkate almaktadır (Gülçiçek, 2007, s. 5).

Hizmet ihracat ve ithalatından elde edilen giriş çıkışların kaydedildiği hesaptır. Bu hesapta taşımacılık, turizm, inşaat, sigortacılık, finansal hizmetler ve diğer hizmetlerin gelir gider kayıtları tutulmaktadır (Eğilmez, Kumcu, 2004, s. 48).

Mal ve hizmetler hesabının denklemleri Şimşek'in (2014), tanımıyla şu şekildedir;

$$\text{Mal ticaret dengesi} = \text{Mal ihracatı} - \text{Mal ithalatı}$$

Dış ticaret dengesi;

NX: Net ihracat, X: Toplam İhracat, M: Toplam İthalat

$$NX = X - M$$

$$NX = \text{Mal Ticaret Dengesi} + \text{Net Hizmet Dengesi}$$

(Mal ticaret dengesine, hizmet dengesinin dahil edilmiş halidir.)

1.1.2. Gelirler Hesabı

Ücret ödemeleri, doğrudan yatırım, portföy yatırımları ve diğer yatırımlara dair elde edilen gelirler ve ödenen meblağların kaydedildiği hesaptır. Gelirler hesabında doğrudan yatırımlar hisse gelirleri, kar payları, sermayeye eklenen kazançlar ile şirketler arası diğer yatırımlardan ortaya çıkan gelir ve giderler yer almaktadır. Hisse senetlerinden elde edilen gelirler, tahvil ve benzerleri ile ilgili gelir-giderler (faiz) portföy yatırımında yer almaktadır. Finansal varlıklar ile ilgili gelir- giderler (faiz) kayıt altına alınmaktadır (Tarhan, 2014, s.10).

1.1.3. Cari Transferler

Cari transferlerin sektörel dağılımı, hükümet (hibe, vb.) ile diğer sektörler(işçi havaleleri diğer transferler) şeklindedir. Ekonomiye mal, hizmet veya para girişi olduğu halde, karşılığında kaynak transferleri yapılmayan transferleri kapsamaktadır (Gülçiçek, 2007, s. 7).

1.2. Cari İşlemler Dengesini Etkileyen Faktörler

1.2.1. Dış Ticaret Hadleri

Bir ülke, temel olarak ele alınan bir yıla göre sonraki yıllarda mal ve hizmet ihraç ederken düşük değerden satış yaparken, dış ülkelere mal ve hizmet ithal ederken yüksek değerden alım yapıyor ise söz konusu ülke dış ticarete gelir kaybı yaşayacağı ifadesi ortaya çıkacaktır. Ortaya çıkan bu durum cari işlemlerin dengesini bozacaktır. Tam tersi bir durum gerçekleştiğinde ise, ülke ekonomisinde büyüme, refah artışı ve cari işlemleri olumlu etkiler meydana getirecektir (Gün, 2011, s.22)

Dış ticaret hadlerinde ortaya çıkan geçici bir bozulma reel faiz oranlarında değişiklik meydana getirirken, reel gelirden de bozulma olacaktır. Reel gelirden ortaya çıkan düşüş harcamaları etkileyecektir. Bu düşüşün etkileri doğrudan etkiye sahiptir ve

ilk olarak refah etkisi ve bu sebepten de ticaret bilançosunda kötü gidişata sebep olur. Reel faiz oranında meydana gelen bir değişiklik harcamalarda ikame etkisine sebebiyet verir. Düşen reel faiz oranları ile birlikte ikamet etkisi, direkt etki ile refah etkisini kuvvetlendirecektir ve cari işlemler dengesinde bozulmalar oluşacaktır (Gün, 2011, s.22)

Ticaret hadleri kısa dönemde cari işlemler üzerinde dalgalanmalar oluşturan önemli bir etkidir. Ancak uzun dönemde cari işlemler üzerinde etken olmadığı tespit edilmiştir (Öztürk, 2013, s.29).

1.2.2. Mali Politikalar

Enflasyon ve işsizlik sorunları için gelişmiş ülkeler ekonomilerinde büyüme hızını çözüm olarak görmektedirler. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkeler sanayileşme sürecini ve modern tarım ile ekonomik büyümeyi yakalamayı planlarlar. Ülkelerin kalkınma sorunlarını çözebilmeleri için yatırım, tasarruf ve üretimin artışa geçmesi gerekmektedir. Bu sebeple bahsi geçen makro göstergeleri teşvik edici politikalar uygulanmalıdır. Uygulaması planlanan bu tür politikaların bütünü mali politikalar olarak görülmektedir (Gün, 2011, s.17).

Mundel- Fleming modeli cari işlemler dengesi ile mali politikalar arasında ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu modele göre uygulanan mali politikaların sonucunda mali gelişme sözkonusu olup milli gelirden artış, yabancı döviz piyasalarında ulusal parada değer artışı görülür. Uluslararası piyasalarda ihracatın güç kaybetmesi, ithalata talebi artırır. Sonuç olarak dış ticaret dengesinde bozulmalar meydana gelir ve cari açık ortaya çıkar (Gün, 2011, s.17).

1.2.3 Döviz Kurları

Döviz kuru genel ekonomi politikaları açısından önemlidir. Aynı durum cari denge söz konusu olduğunda da geçerlidir (Coşkun, 2010, s.18). Ülke ekonomilerinde döviz arzı ve döviz talebini etkilerken, bununla birlikte ödemeler bilançosuna etki eden birçok etken bulunmaktadır. Toplam gelirdeki artış, diğer şartlar sabit olduğunda ithalatın artışına neden olarak gösterilmektedir. Ayrıca döviz talebinde meydana gelen artış dış ticaretin açık vermesine neden olmaktadır. Ortaya çıkan açığın daraltılmaya

çalışılması ödemeler dengesinin açık vermesine neden olmaktadır. Artan döviz talepleri kur yükselişine sebep olmaktadır. Kur yükselişi ihracatı artırırken, ithalatta düşüş gerçekleştirdiği için dış ticaret açığı daralacaktır. Bununla birlikte ithal mallara talep artığında, döviz talebinde artış olur ve dış ticaret açığı ortaya çıkar. Bu durumun sonucu olarak döviz kuru yükselişe geçer ithalat azalır, ihracat artar ve dış ticaret dengeye gelir (Çakır, 2015, s.18).

1.3. Cari Açık

Cari işlemler hesabı, yurtiçindeki gerçek veya tüzel kişiler ile yurtdışında yer alan gerçek veya tüzel kişiler arasında gerçekleşen mal ve hizmet işlemlerini göstermektedir. Bir ülkenin dünyaya olan net yükümlülüklerini yansıtan cari işlemler dengesindeki değişimler, ekonomideki karar mercilerinin hareketleri ve beklentileri hakkında bilgi sağlamaktadır. Bu sebeple önemli bir makro değişken olan cari işlemler üzerine ülkelerdeki iktisadi yapıcılar dengedeki değişimleri dikkate alır ve araştırmalar yaparlar (Tarhan, 2014, s. 11).

Cari açık, yurtiçinde üretilip yurtdışına satılan mallardan elde edilen gelirin, yurtdışında üretilip yurtiçinde satın alınan yani ithal edilen mallara ödenen meblağdan az olma haline denilmektedir. Ödemeler bilançosunun cari işlemler kaleminde olan mal-hizmet ithalat/ ihracatı ve karşılıksız transfer işlemleri (daha çok dış ticaret işlemleri) ile ilgili döviz giderlerinin, yapılan bu işlemler sonucu elde edilen döviz gelirlerini aşması sebebiyle cari açık ortaya çıkmaktadır. Daha basit bir anlatım ile cari işlemler hesabındaki bir açık, ülkedeki gelirden daha fazla gider olduğunda, ürettiğinden çok tükettiğini, yani negatif tasarruf gerçekleşmektedir (Şit, Alancıoğlu, 2016, s.7).

İktisadi kalkınmanın bir sonucu da cari işlemler açığıdır. Hızlı kalkınmanın gerekliliği olan ithalatı finanse eden döviz, ülkenin iktisadi kalkınmasında önemli bir dış darboğaz meydana getirmektedir. Kalkınmanın gerçekleşmesi için ilk olarak büyük miktarlarda sermaye malı ithalatı gerekmektedir. Ekonomik kalkınmanın başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için yapılmak zorunda olan bir adımdır. Döviz geliri dar bir yelpazede olan temel ilkel ürünün ihracından sağlanırken, elde edilen bu gelir amaçlanan kalkınma oranının gerektirdiğinin çok altında kalması sonucu cari açık meydana gelmektedir (Zengin, 2000, s.38).

Eğilmez'in (2014) yılında yapmış olduğu çalışmasına göre;

$$\begin{aligned} \text{Cari Denge} &= \text{Mal dengesi (mal ihracatı - mal ithalatı)} + \\ &\text{Hizmet Dengesi (hizmet ihracatı + hizmet ithalatı)} + \\ &\text{Gelir dengesi (çeşitli gelirler - çeşitli giderler)} + \text{Cari transferler} \end{aligned}$$

Cari açık yukarıda belirtilen formülün sonucunun eksi vermesi halinde ortaya çıkmaktadır. Cari işlemler açığının oluşmasındaki ana sebepler şunlardır; mal hizmet ithalatının artış göstermesi ve ihracatın azalış göstermesi, turizm gelirlerinde düşüş olması, diğer mal ve hizmet gelirlerinin azalış göstermesi ve işçi havalelerinin ve bedelsiz ithalatın azalması olarak gösterilmektedir (Şen, 2007, s.55).

Cari işlemler açığı daha çok gelişmekte olan ülkeler için ekonomik sorun niteliğindedir. Cari açık sorunu yaşayan ülkeler açığı azaltabilmek için çalışmalar yürütmektedir. Bu ülkeler gelişmiş ülke düzeyine gelebilmek için dış kaynaklara bağlı kalmak durumundadırlar. Bu sebeple, büyüme hızlarını artırabilmek için küresel dünyanın gerekliliği olan teknoloji gibi konularda yetersiz oldukları için dışa kaynaklara yönelmektedirler. Bu durumun sonucu olarak gelişmekte olan ülkelerin cari açık sorunudur (Yüksel, 2016, s.101).

Cari açıklara neden olan unsurlar için yapılması gerekenler, dış açıkları azaltma eğilimi veya kapatmak en sağlıklı kararlardır. İlk olarak ihracatın ve döviz kazandırıcı işlemlerin desteklenmesi, artırılması ve eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir (Karatay, 2008, s.10).

Şimşek' in (2014), tanımına göre cari işlemler dengesi formülü şu şekildedir;

$$CA = \text{Cari İşlemler Dengesi}$$

$$CA = NX + \text{Yurtdışı Net Sermaye Gelirleri} + \text{Net Tek Taraflı Transferler}$$

Cari işlemlerin toplamı sıfır olduğunda bilançonun alacaklı tarafı ile borçlu tarafının birbirine eşit olduğu durumu ortaya çıkar ve cari işlemler dengeye gelir.

Cari işlemler dengesinin toplamı pozitif bir sayı olduğunda cari işlemlerin fazla verdiği bir durum ortaya çıkar. Bilançoda alacaklı tarafın borçludan daha fazla olması halidir.

Cari işlemler dengesinin toplamının negatif olduğu durumda hesap açık vermektedir. Yani borçlu tarafının alacaklı tarafından daha çok olması halidir (Şimşek, 2014, s.21).

Ülkelerin iktisadi ve finansal performanslarının değerlendirilmesi açısından cari işlemler önemli bir araçtır. Cari işlemler dengesinde meydana gelen açık, ülkenin yurtdışından kazandığı meblağdan daha fazlasını yurtdışına gönderdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun sebebi olarak, yurtdışındaki yatırım-tasarruf açıklarından, ithal girdiye bağımlı büyümeden ve ülkedeki milli paranın fazla değerli olmasında sebebiyle de olabilir. Cari işlemler dengesinden bahsettiğimizde, ortaya döviz açığı veya fazlasından bahsetmek aynı şeyi anlatmaktadır (Altınsoy, 2018: 40). Cari işlemler dengesi döviz giriş çıkışlarını kapsadığı için, cari işlemlerde açık veya fazla verdiği durumlarda para politikası bakımında önemli olmaktadır. Bu sebeple cari işlemlerin dengede olduğu bir durum para politikası işleyişi açısından da önem arz etmektedir. Cari işlemlerde meydana gelen dengesizlikler, finanse edilerek ve çeşitli politikalar uygulanması planlanarak cari işlemler dengeye getirilmeye çalışılacaktır (Küçükçusu, 2012: 54).

1.3.1.Cari Açığın Nedenleri

Ülkelerin otonom yurtdışı giderlerinin, otonom yurtdışı gelirlerinden daha fazla olması ödemeler bilançosunun açık vermesine sebep olmaktadır. Ödemeler Bilançosunun alt kalemi olan cari işlemler dengesinin bütünü ve sermaye işlemlerinin kısa vadeli ticari krediler harici otonom işlemlerdir. Otonom nitelikli işlemler pek çok sebebe dayandırılmaktadır. Örnek olarak ithalat ve ihracat işlemlerinde fiyat farklılıkları, faktör donatımı, üretim teknolojisi gibi etkenlere bağlı olarak oluşturulmaktadır. Bununla birlikte otonom nitelikli işlemler faizler arasındaki fark, ekonomik ve siyasi istikrar gibi etkenlerden etkilenmektedir. Zaman içinde haliyle sabit kalmayan etkenler dış ödemeler bilançosunda değişiklikler olmasına sebep olmaktadır. Esasında ödemeler bilançosu dengeye gelmiş olsa bile bu değişkenler sebebiyle dış açık ve dış fazlalığın oluşması olasıdır. Bir dönem içerisinde gelir gider eşitliğinin sağlanabilmesi, dış denge açısından önem taşımaktadır. Bu eşitliğin gerçekleşmesi konjunktüre bağlı bir dönemde sağlanamamakta konjunktürel dönem sonunda sağlanabilmektedir (Öztürk, 2013, s.21).

Açık ekonomilerde cari işlemler açığından söz edilebilmektedir. Ülkeler gelişmişlik seviyesinde yükselme koşulu olarak, özellikle finansal piyasalarının gelişimi ve uluslararası finansal piyasalar ile bütünleşmesinin artması sonucu olarak toplam yabancı finansman payının artacağı varsayımı üzerinde durulmaktadır. Fakat gelişmekte olan

lkeler ya da sermaye piyasalarının sığ kaldığı ülkelerde borçlanma yolu daha çok yabancı finansmandan gerçekleşmektedir (Konaç, 2018, s.83)

Tasarruf koşulunun sağlanamadığı durumlarda iktisadi büyüme gerçekleşemez ve cari açıkta da artışa sebep olur. Çözüm olarak iç tasarruflarda artış sağlanmalıdır. Bunun içinde faiz oranları yüksek kalmalı, bütçe sıkılaştırılmalı ve iç talebin azaltılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte değeri artan iç para ithalinin ihracattan daha fazla olması durumunda ticaret açığının genişlemesine neden olmaktadır. O yüzden döviz kurundaki uygulamalar değıştirilmelidir (Konaç, 2018, s.83).

1.4. Cari İşlemlere Teorik Yaklaşımlar

1.4.1. Esneklik Yaklaşımı

Geçmiş dönemlerde net dış akımlarının sonucu cari işlemler olarak görülmekteydi. Bu dönem içerisindeki düşünürler, uluslararası nispi fiyat hareketlerinin net ticaret akımlarının ana belirleyicisi olduğu hususunda durmaktaydılar. Bahsi geçen bu görüş esneklik yaklaşımı olarak kabul edilmektedir. Esneklik yaklaşımı, uluslararası harcama ve gelir seviyelerinin sabit olduğu varsayımı üzerine; arz ve talebi durağan fiyat esnekliklerinin uluslararası ticaret akımlarını belirlediği öne sürülür (Tiryaki, 2002, s.3).

Esneklik yaklaşımı, döviz kurundaki dalgalanmaların cari işlemler üzerinde iki etki (fiyat etkisi, hacim etkisi) ortaya çıkardığı üzerinde durmaktadır (Timur, 2005, s.10).

1. Fiyat Etkisi: Fiyat etkisi cari işlemler dengesinde bozulmalara sebep olabilir. Bir ülkenin para biriminin diğer dövizlere karşı değeri kaybetmesi yani devalüasyon olması durumunda, ihraç malların fiyatı yabancı para cinsinden düşer ve ithali yapılan malların da fiyatı ulusal para cinsinde artar (Timur, 2005, s.10).

2. Hacim Etkisi: devalüasyon sonucu ihraç edilen malların döviz açısından ucuzlaması ülkede ihracatta teşvik oluşturur ve rekabeti güçlendirir. Döviz cinsinden ucuzlayan mallara yurtdışı talebi artar ve ülkenin ihracat hacminde artış meydana gelir. Bu durumla birlikte dövizdeki yükseliş ülkede ithalatta caydırıcı bir etken olur. İhracatta artış meydana gelirken ithalattaki

daralma sonucu cari işlemlerde iyileşme gerçekleşir bu durum esneklik yaklaşımında hacim etkisi olarak ifade edilmektedir (Timur, 2005, s.10).

Cari işlemlerdeki dengenin sağlanabilmesinde esneklik yaklaşımının etki gösterebilmesi için fiyat ve hacim etkisinin ne kadar etken olduğunu tartmak gerekir. Varsayım üzerine hesaplamalar yapılırken, gelir seviyesi ile maliyeti veri olarak ele alınmaktadır. Fakat devalüasyon olduğunda kabul edilen bu iki veride de değişimler gerçekleşecektir. Bu durumda esneklik yaklaşımının temeli olan esneklik, ihraç ve ithal malları arz ve talep esnekliği değişirken, bunlara dayanarak oluşturulan fonksiyonlar geçerliliğini kaybedecektir (Coşkun, 2010, s.8).

1.4.2. Toplam Harcama Yaklaşımı

Toplam harcama yaklaşımı (Massetme yaklaşımı), devalüasyon ile ilgili esneklik yaklaşımına dayandırılan geleneksel ifadeleri zaman geçtikçe yetersiz görmüş ve ödemeler dengesinde oluşan sorunları toplam gelir ile toplam harcamalarla bağdaştırmıştır (Ekşi, 2010, s.27).

Esneklikler yaklaşımı dış ticarete yer alan malların arz, talep ile fiyatlar haricindeki bütün iktisadi değişkenlerini sabit kabul ettiği varsayımı sebebiyle eleştirilmiştir. Massetme yaklaşımı, ticaret dengesi hususunda geliştirilmiştir. Ticaret dengesini milli gelir hesaplamaları ile izah etmektedir. Yurtiçi hâsıla ile yurtiçi tüketime ne kadar harcama yapıldığı arasındaki farkı ticaret dengesi olarak kabul etmektedir. Yurt içi hasıla, yurt içi tüketimi aştığında (ekonominin emme kapasitesi) ticaret dengesi fazla verirken tam tersinde ise ticaret dengesinde açık oluşacaktır (Koçbulut, 2015, s.17).

1.4.3.Mundell Fleming Modeli

MundellFleming modeli 1962 senesinde Robert Mundell ile Marcus Fleming tarafından oluşturulmuştur. MundellFleming modeli, bütçe açıklarındaki artış faizleri etkileyerek artmasına sebep olacak ve faiz oranlarının artışı sermaye girişlerini artıracaktır. Bu durum ithal mallara talebi artırırken ihracatı daraltacaktır (Çakır, 2015, s.16).

MundellFleming modeli durağan bir yapıya sahiptir bu durum zayıf bir yapıda olmasına neden olmaktadır. Model kısa vade üzerinde durmuş ve bu sebeple net yatırımların üretken sermaye üzerindeki etkisi ile cari işlemler dengesizliklerinin net dış borçluluk konumu üzerindeki tesirini yadsımasına sebep olmuştur (Tiryaki, 2002, s.5).

1.4.4. Tüketimin Dönemler Arası İkamesi Yaklaşımı

Esneklikler ile toplam harcama yaklaşımının modernize edilmiş yorumu olarak kabul gören dönemler arası yaklaşıma göre verimlilik artışı, cari işlemler dengesi, hükümet harcamaları gibi değişkenlerin beklentilerinin yönlendirmesi ile özel kesimin yatırım-tasarruf kararlarının sonucu olarak görülmektedir. Bu perspektifle bakıldığında cari işlemler dengesi, talep şoklarına ya da geçici olması beklenen verimliliğe karşı tampon görevi görmektedir (Ekşi, 2010, s.30).

Dönemler arası ödeme gücüne katkıda bulunan Mann “ Dışsal dengesizliğin ekonominin yörüngesini değiştirecek ekonomik güçleri ortaya çıkarmamasıdır“

İfadesini kullanmıştır. Buna göre bir ülke cari açıkları sebebiyle döviz kuruna müdahale etmek durumundaysa, döviz kuru politikasında değişikliğe gitme durumunda kalıyorsa, enflasyon hedeflemesinden vazgeçiyorsa o ülkenin dış dengesizliğinin sürdürülemez olduğu düşünülebilir. Man’a göre cari açığın sürdürülebilir olduğunu gösteren üç açıyı incelemiştir. Mal ve hizmet ticareti, ulusal gelir temelinde yurtiçi perspektifi ve finansal aktiflerin akımı temelinde uluslararası perspektifi. Ulusal gelir temelinde yurtiçi perspektife göre, dış ticaret açığının sebebi yatırım ile stok arasındaki ve kamu gelir- gider arasındaki harcamalar nedeniyle oluşmaktadır (Konaç, 2018, s.81).

1.5. Bütçe Dengesi

Bütçe, devletin bir finansal yıl içerisinde gerçekleşmesi muhtemel kamu harcamalarını göz önüne alarak gelir gider dengesini gösteren belge niteliğini taşımaktadır. Belirlenen bütçe, kanun niteliğinde olup kamudaki gelirin elde edilmesi ve harcamaların yapılması yetkisi yürütme organındadır (Tarhan, 2014, s. 57).

Bütçe dengesi, devletin kamudaki ihtiyaçları karşılarken kendi bütçesinde açık veya fazla vermemesine denilmektedir (Diner, 2016). Denk bütçe hedeflemesi içerisinde olan devlet yıllık bütçe yaparken tahmini gelir, gider rakamlarından planlama yapabilir (Özsoy, 2018, s.1). Bütçe geliri, belirlenen çizelgenin dışında ki kalemlerden gelir elde edemez. Aynı şekilde bütçe giderlerinde de harcamalar belirlenen alan dışında yapılamaz (Tarhan,2014, s.59). Yıllık oluşturulan bütçe planlamasında devletin amacı toplumun eğitim, sağlık, güvenlik gibi ihtiyaçlarına yanıt verirken aynı zamanda yaptığı harcamaları vergi ve diğer gelir kalemlerinden finanse etmektir (Mucuk, 2008, s. 5).

Bütçe kabul görmüş tanımında temel amaç toplumun ihtiyaçların tespiti ve giderilmesi üzerinedir. Ancak bütçe artık başta fiyat istikrarı ve tam istihdam olmak üzere iki makroekonomik işlevi de üstlenmiş durumdadır. Böylelikle bütçe dar bir mali denge aracı değil daha geniş bir yelpazeyi kapsayan ekonomik denge aracı özelliği kazanmıştır (Karabulut, 2018, s.7).” Bütçenin klasik fonksiyonlarına mali, hukuki, siyasi ve denetim fonksiyonlarına; ekonomik istikrar sağlama, kalkınma, gelir dağılımı düzenleme, kaynak tahsisi, konjonktürel, telafi edici gibi makroekonomik fonksiyonlar eklenerek çağdaş bütçe tanımına ulaşmak mümkündür” (Karabulut, 2018, s. 7).

1.5.1. Bütçe Açığı Tanımı

Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olduğu meydana gelen açığa bütçe açığı denilmektedir. Bütçe açığı, bütçe gelirleri ile finansı sağlanamayan harcama anlamına gelmekte ve bu harcamanın yapılabilmesi için borçlanma yolu seçilerek kaynak elde edilmesi gerekmektedir (Okutan, 2010, s.3). Başka bir ifadeyle, bütçe açığı kavramı artan kamu borçları olarak da ifade edilir, finanse edilebilmesi içinde Merkez Bankası kaynakları, iç borçlanma, dış borçlanma ve vergiler gibi kaynaklar kullanılmaktadır (Göktaş, 2008, s. 46).

Bütçe açığı basit anlatımıyla kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması olarak ifade edilebilir (Göktaş, 2008, s.46). Kamu harcamalarının finansmanı için, temel gelir kaynağı vergilerdir. Ancak vergilerin harcamaları karşılayamadığı durumlarda kamu borçlanmasına gidilmektedir. Kamu borçlanması, bütçe açıklarını artışı destekleyici unsurlardan biri olduğundan hareketle bazı ülkeler, kamu bütçesinde faiz dışı fazla vermesi sebebiyle daha etkin maliye politikalarına yönelmektedir (Tüğen, Dağ, 2018, s.393) Bütçe açığı finansmanı için Merkez Bankası kaynakları, iç ve dış borçlanma ile gibi kaynaklardan yararlanılmaktadır (Göktaş, 2008, s.46).

Gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkenin en önemli sorunlarından biri artan bütçe açıkları ve bu durumun sürekli hale gelmesidir. Pek çok ülkenin 1970'li yıllardan bu yana artan bütçe açıkları sebebiyle kamu borçları hızla artmaktadır. Kamu borçlarında meydana gelen artışlar beraberinde dış borç krizi, makroekonomik istikrarsızlıklar gibi iktisadi krizlerin mühim bir sebebi olarak görüldüğünden politikacılar ve ekonomistler için üzerinde durulması gerektiği düşünülmüştür (Güvel, 2010, s.287).

Gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının olmasının en önemli sebebi, kamu harcamalarının büyüme için kullanılmasıdır. Bu sebeple kamu harcamalarında meydana gelen artış kamu gelirleriyle desteklenemediği için bütçe açıkları meydana gelmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik seviyeleri nedeniyle bütçe açıklarını iyi kontrol edememektedirler. Kalkınma seviyesi düşük olan ülkelerin giderlerde değişiklik yapma ihtimal düşüktür; vergi gelirleri, özel tasarrufların yetersiz olması ile artan enflasyon oranları sebebiyle harcamalarda artış meydana gelirken açıkların büyümesine sebep olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinde istenen artışın sağlanamaması sebebi vergi kaynaklarının çok dar olmasıdır. Bu sebeple, iktisadi açıdan vergi oranlarındaki artış hem üretimi hem tüketimi ve ayrıca gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir (Çavdar, 2011, s.31).

Bütçe açıkları, kamu açıkları içerisinde önemli bir kısmı ifade etmektedir. Kamu açığı, belirli bir dönemde yapılan toplam harcamaları ve toplam gelirler arasındaki fark olarak kabul edilmektedir. Kamu Kesimi Finansman Açığı (KKFA) ve ya Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) olarak anlatılan kamu açığı tanımında devlet; merkezi hükümeti, mahalli idareler, KİT'ler, sosyal güvenlik kurumları, fonlar ve döner sermaye işletmeleri gibi diğer kamu kurum ve kuruluşlarını barındırmaktadır. Buradaki kamu açığı, bütçe açığı olarak da görülmektedir (Okutan, 2010, s.4).

Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının sürekli hale gelme durumu aynı zamanda enflasyonla birlikte var olması hali bu durumun mahiyetini artırmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra pek çok ülke bütçe açıklarını borçlanma yolu ile denkleştirmeye giderek deflasyonist dalgalanmalardan kurtulmuş, fakat enflasyonist dalgalanma ve aşırı borç yükü ile karşılaşmıştır. Bu sebeplerin anlaşılmasının yanı sıra iktisadi faaliyetler üstündeki olumsuz etkilerinin tespit edilmesi de önemlidir (Parlaktuna, Şimşek, 2007, s.46).

Bütçe açığı, bir değişken üzerinde olumlu etki meydana getirebiliyorken aynı anda başka bir değişkeni olumsuz etkileyebilmektedir. Aynı zamanda açık başlangıçta olumlu şekilde etkilediği bir değişkeni açığın sürekliliğine ve büyüklüğüne bağlı olarak daha sonra olumsuz etkileyebilmektedir (Barışık, Kesikoğlu, 2006, s.61).

Küçüksucu' nun (2012), tanımına göre bütçe açığı şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\text{Bütçe Dengesi} = \text{Bütçe Gelirleri} - \text{Bütçe Giderleri} \quad (1)$$

Numaralı denklemdaki bütçe gelir ve gider kalemlerini açacak olursak:

$$\text{Bütçe Gelirleri} = \text{Vergi Gelirleri} + \text{Vergi dışı gelirler} \quad (2)$$

$$\text{Bütçe Giderleri} = \text{Personel giderleri} + \text{Diğer cari giderler} + \text{Yatırım giderleri} + \text{Transfer giderleri} \quad (3)$$

(1) Numaralı denklemin içine (2) ve (3) numaralı denklemi yerleştirdiğimizde:

$$\text{Bütçe Dengesi} = (\text{Vergi gelirleri} + \text{Vergi dışı gelirler}) - (\text{Personel giderleri} + \text{Diğer cari giderler} + \text{Yatırım giderleri} + \text{Transfer giderleri}) \quad (4)$$

Denklemden de görüldüğü gibi bütçede gelir ve gider eşit oluşturulmuştur. Fakat bütçe uygulama dönemi sonucunda gelir ve giderlerin durumuna göre bütçenin açık veya fazla verdiği ortaya çıkmaktadır. Yılsonun da gerçekleşen bütçe gelir ve bütçe gideri arasında meydana gelen fark gider lehine gerçekleştiğinde bütçe açığı ortaya çıkmıştır denilebilir (Mucuk, 2008: 5).

1.5.2. Bütçe Açığına İlişkin Tanımlar

1.5.2.1. Geleneksel Açık

Geleneksel bütçe açığı nakit bazında ifade edilmektedir. Hükümetin gerçekleştirdiği toplam nakit harcamaları (borç faiz ödemeleri) ile vergi ve vergi dışındaki gelirlerin (bağışlar dâhil) toplamı arasındaki farkı ölçmektedir. Geleneksel bütçe açığı borçlardaki değişimler dâhil edilmeden toplam kamu harcamaları ve toplam kamu gelirleri arasındaki fark şeklinde de anlatılabilir (Günay, 2006, s.38).

Geleneksel açık formülünü Günay (2006), şu şekilde ifade etmiştir :

$$\text{Geleneksel Bütçe Açığı (Nakit Bazında)} = \text{Hükümetin Toplam Nakit Harcamaları (Borç Faiz Ödemeleri Dâhil, Borç Geri Ödemeleri Hariç)} - (\text{Vergi Gelirleri} + \text{Vergi Dışı Gelirler (Bağışlar Dâhil, Borçlanma Hasılatı Hariç)})$$

1.5.2.2 Konsolide Bütçe Açığı

Bütçe dengesinde iki farklı bütçe düzeni bulunmaktadır. Pek çok ülkede geniş bir kullanıma sahip olan konsolide bütçe açığı, genel (merkezi yönetim kuruluşları) ve özel (üniversiteler, karayolları, devlet su işleri vb.) olmak üzere iki bütçenin toplamından oluşmaktadır (Akın, 2018, s.13). Bir mali yıl başında, genel bütçe tahmini gelirleri ile tahminin gelirleri toplamının, ilgili idarelerin sene boyunca üstlenecekleri tahmini giderlere yetmemesi sonucu konsolide bütçe açığı ortaya çıkmaktadır (Yaldız, 2006, s.2).

1.5.2.3. Cari Açık- Sermaye Açığı

Cari Bütçe tanımında yatırım harcamaları ile sermaye gelirleri dâhil edilmez. Devletin yaptığı yatırımları borçlanma yolu ile finanse etmesi doğru kabul edilmiştir. Geçmiş yıllarda maliye politikalarında kabul edilmiş bir görüş söz konusuydu: Devlet sosyal olarak avantajlı yatırımlarını borçlanma yolu ile finanse etmesi kabul görmüştür. Bununla birlikte devletin mali durumunu en net şekilde cari bütçenin denkliği göstermektedir. Günümüzde pek çok ülke yapısal istikrar programları dâhilinde bir yandan hükümetlere sunulan düşük faizli yatırım kredileri ile finanse edilen yatırım harcamaları, diğer yandan yapılan özelleştirmelerden elde edilen gelirler geleneksel bütçe dengesinde bozulmalara neden olmaktadır. Yatırım harcamaları gelecekte reel

getirileri olan harcamalardır. Bu nedenle borçlanma yoluyla finanse edilmeleri, reel borç faizleri reel getiriden düşük veya eşit olduğu durumlarda kendi kendilerini finanse edebilmeleri beklenmektedir. Fakat cari bütçenin de açık vermesi kamu maliyesinde ciddi bir problem olarak görülmektedir (Önder, Kirmanoğlu, 1996, s.37).

1.5.2.4. Birincil Açık

Bütçe politikalarının etkisini ölçmek için kamu otoritesinin isteği doğrultusunda, geleneksel açıktan faiz ödemelerinin çıkartılması ile birincil açık bulunmaktadır. Genellikle toplam giderlerden toplam faiz ödemeleri çıkartılmaktadır. Bu ölçüt, hükümetin mali hareketlerinin net kamu borcunu ne türlü etkilediğini yansıtmaktadır. Bununla birlikte borcun sürdürülebilir olması için önemli bir göstergedir. Diğer yandan para politikalarındaki gelişmeler ile birlikte değişen faiz oranları, faiz ödemelerini de etkileyecektir. Bu etkiden arındırılmış bir bütçe açığı, sadece maliye politikalarının sonuçlarının görebilmek açısından mühim olacaktır (Varolsun, 2006, s.5).

Birincil açık, mali açıkların sürdürülebilirliğini yansıtmakla birlikte, hiçbir ülkenin devlet bütçesinde uzun vadede birincil açık vermesi mümkün değildir. Bu duruma sebep olarak faiz ödemelerinin yapılabilmesi için bütçe fazlalıkla bağlanması gerekmektedir. Bununla birlikte, birincil açıklar alınması gereken tedbirlerin etkinliğini azaltabilir. Ayrıca faiz ödemelerinin etkisinden arındırılmış bir bütçe açığı hedefleniyorsa, birincil bütçe açığına doğrulmak daha doğru olacaktır. Ancak bu biçimde maliye politikalarının etkileri daha net bir şekilde ortaya çıkartılabilir (Egeli, 2002, s.33).

1.5.2.5. İşlevsel (Operasyonel - İşlemsel) Açık

İşlemsel açık, bütçe açığından, yalnızca enflasyon etkisi ile aşınmaya uğrayan bölümünün çıkartılmasıyla bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, işlemsel açık, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamı olarak ifade edilebilir “Enflasyon karşısında, nominal faiz oranlarından enflasyon oranı kadar meydana gelen artış enflasyonunun ana para üzerinde meydana getirdiği aşınmayı telafi eder.” (Önder, Kirmanoğlu, 1996, s.38).

Enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde işlemsel açık önem taşımaktadır. Enflasyonun yüksek olduğu ülkeler gelenekse ve işlemsel açıklar arasında mühim farklar bulunduğu gibi, bu iki ölçüye ait trenlerde mühim ölçüde farklılıklar göstermektedir. İşlemsel açığın ekonomik mantığı şu şekildedir: Enflasyonun uyardığı faiz ödemelerini dışlar, yalnızca anapara da ki aşınmayı tazmin ederler. Bu sebeple, yeniden hükümet tahvillerine yatırılmazlar ve toplam talebi etki altına alamazlar. Oysaki faiz ödemelerinin reel kısmı toplam talebi etkilemektedir; bu sebeple işlemsel açığın hesaplanmasına ilave edilir. Ülkelerin devlet borçlarında sürdürülebilirlik sağlaması yine ülkelerin imkânlarına ve istikrar çabalarıyla paraleldir. Dolayısıyla faiz ödemelerinin enflasyona göre her zaman kendiliğinden değişebileceği garantisi bulunmamaktadır (Günay, 2006, 66).

1.5.3. Bütçe Açığının Nedenleri

Bütçe açığı gelişmiş ve gelişmekte bütün ülkelerin ekonomileri için sorun teşkil etmektedir. Refah açısında farklılık gösteren ülkelerde ortaya çıkan bütçe açığı sebeplerinin farklı olduğu vurgulanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sosyal güvenlik masrafları, sosyal devlet anlayışı sebebiyle nüfus artışları ile birlikte verilen kamu hizmetinin devlet için zorunluluk haline gelmesi, yapısal işsizlik ve verimlilikte azalmalar bütçe açığını etkileyen faktörlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde bütçe açığı farklı sebeplerden meydana gelmektedir. Devletin ekonomideki payının büyük olması, yeterli kalkınma düzeyine erişilememesi, kamu gelirlerinde istikrar olmaması gibi yapısal ve siyasi etkenler bütçe açıklarını meydana getiren nedenlerdir (Küçüksucu, 2012: 26).

1.5.4. Bütçe Açığının Finansmanları

Hükümetler, bütçe açığın üç farklı şekilde finanse edebilmektedirler. Halktan veya MB'den (Merkez Bankası) borç alarak finanse edebilir. Hükümet ihraç etmiş olduğu tahvilleri hazine aracılığı ile halka (birey, bankalar) satarak borcunu finanse ettiği bu duruma 'borç finansmanı' denilmektedir. Hükümetin ihraç etmiş olduğu tahvilleri Merkez Bankasına sattığında da borcunu finanse edebilir. Merkez Bankası satın almış olduğu tahvillerin karşılığı kadar hükümete para basarak borcunu öder ve hükümetin ihraç ederek merkez bankasına sattığı değeri kadar parasal taban genişler. Bu

finansman biçimine ‘para finansmanı’ denilmektedir. Bütçe açığını finanse eden bir diğer yolda ‘özelleştirmedi’. Hükümet bünyesindeki varlıkları (demiryolları, telefon idaresi, KİT) kısmi veya bütünü satmasına denilmektedir (Ünsal, 2011, s.604).

1.5.4.1. Borçlanarak Finansman

Kamu kesiminin finansman ihtiyacı, kamu giderlerinin kamu gelirlerinden fazla olması sebebiyle oluşan farktan dolayı ortaya çıkar. Kamu kesiminde meydana gelen finansman açığını diğer kesimlerin fazlalarıyla dengeye getirmek durumundadır.

$$\begin{bmatrix} \text{Kamu Kesimi} \\ \text{Finansman} \\ \text{Açığının} \\ \text{Dengelenmesi} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \text{Özel Kesim} \\ \text{Finansman} \\ \text{Fazlasından} \\ \text{Borçlanma} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \text{Yurtdışı} \\ \text{Finansman} \\ \text{Fazlasından} \\ \text{Borçlanma} \end{bmatrix}$$

Denklemden sağ taraftaki ilk kısım “Özel kesim finans borçlanma”, kamu kesimi iç borçlanmasına yönlendirir, ikinci kısım “Yurtdışı finansman borçlanması” ise dış borçlanmaya yönlendirir (Eğilmez, 2009, s.122).

1.5.4.2. İç Borçlanma

İç borçlanma yapıldığında kamu bütçesi artmakta ve borçlanma sayesinde normal gelir kaynakları ile yapılabilen gider ve yatırımlardan fazlasının yapılabilmesi mümkündür. İç borçlar milli gelir üzerinde herhangi bir olumlu veya olumsuz etki oluşturmamaktadır. Ülke içerisinde ekonomik birimlerin ellerinde bulundurdukları atıl fonların üretime dâhil edilerek veya ekonomik sorunların çözülmesi yolu ile hasılanın yükseltilmesine fayda sağlamaktadır (Gümüş, 2008, s.31).

Devlet yalnızca bütçe açıklarının finanse etmek için değil, mali piyasaların gelişmesine yardımcı olmak, enflasyonist etkileri azaltmak ve ekonomide istikrarı sağlamak için iç borçlanmaya gidebilmektedir (Ceyhan, 2012, s.30)

Ekonomik sorunların giderilmesi için iç borçlanma finansmanının kullanımı sürekli hale gelmesi birçok risk barındırmaktadır. Fazla iç borçlanma ile birlikte özel sektörün kredi olanakları, tasarruf ve yatırımlar azalırken faiz oranları yükselmektedir. Faizlerin artışı beraberinde üretim maliyetlerinin ve dolayısıyla fiyatların artmasına

sebeptir. Sermaye birikimi olumsuz yönde etkilenirken, uzun vadede ekonomik büyüme yavaşlar, işsizlik artar ve borçlanmanın kaynağına bağlı gelir dağılımı alt gelir gruplarını olumsuz etkilemektedir. İç borçlanma yolu ile ekonomide olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bütçe açıklarının finansmanında borçlanma önemlidir. Ekonomide olumlu sonuçlar elde edebilmek için bilinçli bir borçlanma yöntemi seçilerek ekonomi denge korunmalı, eldeki kaynaklar karlı yatırımlara dönüştürülmelidir (Akın, 2018, s.38).

1.5.4.3. Dış Borçlanma

Dış borçlanma, kaynakları yönünden ikiye ayrılmaktadır. Bunlar (i) yabancı devletler ya da uluslararası kuruluşlardan elde edilen borçlar ve (ii) uluslararası para veya sermaye piyasalarından ya da daha kısa ifadeyle dış piyasadan alınan dış borçlar şeklindedir. Birinci borçlanma şekli daha çok uzun vadede ve düşük faizle borçlanmaya olanak sunar. Diğeri ise piyasa şartlarına göre borçlanma durumunu ifade etmektedir (Eğilmez, 2009, s.125).

Dış borçlanma ile bütçe açıkları finanse edilirken döviz kurunda artış meydana gelir, ulusal para değerlenir. Yabancı para karşısında değerlenen ulusal para ile birlikte ihracat azalırken, ithalatta artan bir grafik çizer. Bütçe açıklarını finanse ederken dış borçlanmaya başvururken dikkat edilmesi gereken husus, yüksek bütçe açıklarını finanse etme noktasında doğru bir adım değildir. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin birçoğunun bütçe açıkları yüksek düzeyde olan, bununla birlikte geçmiş dönemde borcu çok olan ve kredi notu kötü olan ülkelerin dış borçlanma ile finansman elde etmeleri kısıtlıdır (Keşküş, 2014, s.58).

1.5.4.4. Monetizasyon Yöntemi

Bütçe açıklarının Merkez Bankasının kaynaklarını kullanarak emisyon hacminin artırılmasına Monetizasyon ile finansmanı denilmektedir. Monetizasyon yani para basma işlemini gerçekleştiren Merkez Bankası olduğu için, kamu kesimi bu kaynaktan borçlanma yolu ile yararlanmaktadır. Hazine yolu ile kamu borçlanma kağıtlarını DİBS'i (devlet iç borçlanma senetleri) ,API (açık piyasa işlemleri) yoluyla almasına "monetizasyon" denilmektedir (Kör, 2012, s.29).

Merkez Bankaları geçmişten kalma bir karşılıklılık düşüncesi ile parayı bir şeyin karşılığında basmaktadırlar. Önceden karşılık olarak altın kullanılırken şimdi devletin itibarı gibi bir somut kavram kullanılmaktadır. Son dönemlerde ekonomik büyüme ile bir paralellik olduğu üzerine reel büyümeyi karşılayacak şekilde para basma eğilimi hâkimdir (Eğilmez, 2009, s.126).

1.5.5. Bütçe Açığı ile İlgili Teorik Yaklaşımlar

1.5.5.1. Klasik Yaklaşım

Bütçe açıkları zamanla iktisat ekollerinin dikkatini çekmiştir. Klasik yaklaşımı ortaya atanlar bütçenin dengede durması hususunu önemsemiştir. Yaklaşımına göre bütçe harcamaları ve gelirleri dengede olmalıdır. Borçlanmayı belirli başlı sebepler yani deprem, büyük bayındırlık ve inşaa hamleleri dönemleri ile savaşlar dışında başvurulmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Kamu harcamalarının bir kısmının temini borçlanarak olduğu takdirde en kısa vadede borcun ödenmesi mühimdir. Bu yaklaşımda faiz oranlarındaki artış, enflasyon, işsizlik gibi problemlerinin temelinde bütçe açığı yattığı düşüncesi yatmakta olduğu ve ekonomide istikrarsızlığa sebebiyet vereceği üzerinde durulmuştur (Timur, 2005, s.18).

Bütçenin dengede olması özünde ve yapısında ki temel prensibidir. Bütçe, uygulama kısmının sonuna gelindiğinde başlangıçtaki dengesini koruyabiliyor ise bütçe tahminlerinin hedefi tutturduğunu göstermektedir. Bütçenin gelir gider değerleri başlangıçta varsayımlar üzerinde belirlenmektedir. Uygulamaya geçildiğinde beklentinin dışında gerçekleşen durumlar (gelir tahsilatında yetersizlik, ek ödenek alınması vb.) gelir- gider dengesini zorlayarak bütçede açık oluşmasına sebep olacaktır (Şen, 2007, s.5).

1.5.5.2. Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen yaklaşıma göre ekonomi sürekli tam istihdam seviyesinde dengede olamayacağını, eksik istihdam veya fazla istihdam olduğu durumlarda dengeye gelmesinin daha kolay olduğunu savunmaktadırlar. Bununla birlikte bu görüşün değindiği bir diğer nokta ise ekonominin kendi kendine dengeye gelemeyeceğini ve

müdahaleci maliye politikalarının uygulanmasını savunmuştur. Müdahaleci maliye politikasına göre devlet, vergileri ile kamu giderlerini idare ederek ekonomiye müdahale eder ve toplam talepte yeterli seviyeye getirir (Kör, 2012, s.8)

Keynesyen iktisatçılar, makroekonomik dengenin sağlanabilmesi için bütçe açıklarının önemli olduğunu düşünmektedirler. Bu sebeple bütçenin bazı dönemlerde açık vermesi normal karşılanmaktadır. Kısa vadede üzerinde durdukları nokta ekonomide dengenin sağlanmasıdır. Bütçe açıklarının uzun dönem etkisine bakmamaktadırlar. Keynesyen yaklaşımda, bütçenin açık verdiği bir ekonomik politika üzerine kurulu olduğunda toplam talepte uyarıcı etkinin enflasyonist baskıları yükseltip yükseltemeyeceği bulunduğu istihdam seviyesiyle alakalıdır (Şen, 2007, s.6).

1.5.5.3. Neo- Klasik Yaklaşım

Neo-klasik yaklaşımı Karl Menger, Francis Ysidro Edgeworth, Leon Walras, Arthur C. Pigou, Vilfredo Pareto gibi ekonomistler oluşturmuştur. Bu yaklaşım üç ana başlık üzerine inşa edilmiştir. İlk olarak her bireyin yaşam süresi kısıtlıdır. İkinci olarak tam istihdam şartı tüm dönemler içindir. Son olarak da bireysel tasarruflar, cari tüketim ile gelecekte gerçekleşmesi muhtemel tüketimin bileşimidir. Bahsi geçen üç başlığında geçerli olduğunu, ekonominin dengede olduğunu ifade etmektedirler. Keynesyenler gibi devlet müdahalesini desteklemezler. İstihdam ve üretim gibi ekonomik göstergelerin iktisat politikası ile sağlanamayacağını savunurlar. Bütçe açıklarının borçlanarak temin edildiğinde ileriki dönemlerde bireyler üzerinde yük oluşacağı üzerinde durulmuştur (Kör, 2012, s.7).

Neo-Klasik iktisatçılar sürekli bütçe açıklarını önemsemiştir. Sermaye piyasalarının iyi olduğu ve tüketicilerin ileri görüşe sahip olduğu varsayımına göre hareket edildiği takdirde sürekli hale gelmiş bütçe açıkları, sermaye artışını olumlu etkilemeyecektir. Neo-Klasik yaklaşım, iktisadi hayatın uzun olduğu öngörüsünü sunduklarında bireyin yaşamı boyunca servetindeki bir artışın, cari tüketimdeki ortaya çıkartacağı servet etkisi azdır. Az olan servet etkisi sebebiyle yalnızca tasarruflar artacaktır (Şen, 2007, s.6).

1.5.5.4. Ricardian Yaklaşım

Ricardian yaklaşım kamu harcamaları borçlanma veya vergi yolu ile finanse edilirken bireyler benzer tepkiler gösterecektir. Bireyler vergi indirimi yapıldığında bir sonraki dönemde ortaya çıkan kamu açıkları ve borçlanma sebebi ile devlete yapmaları gerektiğinin farkına varacaklardır. Esasında, bütçe açıkları borçlanma yolu ile finanse edilirken bireylerin hayatları boyunca ödemek durumunda oldukları vergilerin dağılımındaki bir düzenlemedir. Bir sonraki dönemlerde vergide artış olacağını bilen birey, vergi indirimlerinin olduğu dönem tasarruf eğilimi gösterecektir. Ricardian yaklaşımına göre vergi indirimine gidildiğinde ortaya çıkan bütçe açığı, özel tasarruf artışını sağlayacaktır (Erdemir, 2014, s.16).

1.5.5.5. Monetarist Yaklaşım

Keynesyen yaklaşımının yetersiz geldiği 1970'li yıllarda işsizlik ile enflasyon, bütçede ortaya çıkan açıklar ve kamu harcamalarındaki artışlar gibi bir sürü ekonomik sıkıntı yaşanmaktaydı. Yeni ekonomik yaklaşımlara ihtiyaç duyulurken, Milton Friedman'ın öncü olduğu Monetarist yaklaşım geliştirilmiştir. Monetaristler bütçe açıkları, halka devletin tahvilinden satarak borçlanma ya da vergilerle finanse edildiğinde, borç verilebilir fon talebinde artış gözlemlenecek ve faiz oranlarında artış meydana gelecektir. Artan faiz oranları, yatırımlarda maliyet artışına sebep olma ihtimali ile özel sektör daralan bir grafik çizecektir. Böylelikle kamu giderlerindeki artışa istinaden özel sektör yatırım giderleri de bu duruma paralel azalır. Esasında bu durum milli gelir seviyesinde değişikliğe neden olmayacaktır (Soyu, 2012, s.18).

1.5.6. Yatırım-Tasarruf

1.5.6.1. Yatırım ve Tasarruf Dengesi

Tasarruf elde edilen gelirin tüketilmeyen kısmına denilmektedir. Kamu tasarrufu ve özel tasarruf olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kapalı ekonomilerde toplam tasarruflar toplam yatırımlara eşittir. Açık ekonomilerde ise bu eşitlik söz konusu değildir. Yurtiçi tasarruflarındaki yetersizlik, yatırım için elde edilmesi gereken finans kaynağını dışarıdan elde etmektedir. Yurtdışından finanse edilen kaynak sonucu cari işlemlerdeki açığı arttırmaktadır. Yetersiz gelen tasarrufları, yurtdışı tasarruflarından

temin edip yatırım yapılması yurtdışına olan bağımlılığı artırmaktadır (Dineri, 2016: 47).

Yatırımları finanse etmenin en güvenilir yolu tasarruflardır. Ekonominin genel dengesinin sağlayan temel değişkenlerden biri tasarruflardır. Aynı zamanda refah içinde etken bir değişkendir. Bu sebeple hükümetler makro seviyede yeni yatırımlar yaparken, yeni sermaye mallarının üretimi ve ekonomik büyümenin istikrarının sağlanabilmesi için tasarruf önemlidir. Tasarruflara mikro açıdan bakıldığında ise bireysel emeklilik, eğitim gibi gerçekleşmesi muhtemel durumlarda ve işsizlik, hastalık gibi riskli durumların olabilme ihtimaline karşılık hazırlıklı olmayı sağlamaktadır. Bireyler tasarruf yoluyla karşılaşacakları risk durumlarına karşı korunmaya çalışırlar (Karabulut, 2018: 15).

Tasarruflar, ülkelerin ekonomik konumlarına göre değişiklik göstermektedir. Kamu kullanılabilir gelir gider farkı, kamu tasarrufuna eşittir ve ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Özel tasarruflar ise hanehalkı ve şirketlerin yaptığı tasarrufları içermektedir. Milli gelir hesaplarında bu tasarruflar, hanehalkı gelirinden hanehalkı harcamalarının çıkarılması ile elde edilirken. Şirketlerin tasarrufları da, işletmelerin dağıtılmamış karları ve sabit sermaye amortismanının toplamıdır (Erdemir, 2014: 28).

Gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkelerde tasarruf açığı sorunu ve bu hallolamaması sonucu ekonominin bütün alanlarını etkilemektedir. Düşük gelir sebebiyle yeteri kadar tasarruf elde edilememekte ve yatırımlar istenilen düzeye ulaşamamaktadır. İstihdamı, üretim, milli geliri olumsuz yönde etkilenmektedir. Bunun sonucu tekrar tasarruf yetersizliği ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu döngü sebebiyle ülkeler finansman sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Yurtiçi tasarruflarının yetersiz olması dış tasarruflara yöneltmektedir. Aynı zamanda yurtiçi tasarruflarını arttırıcı politikalar ve önlemler alınmaktadır. Keynes, cari kullanılabilir gelir artışının hane halkı tasarruflarını arttırdığını iddia etmiştir. Yaşam Boyu Gelir Hipotezini ortaya çıkaran Modigliani ise iktisadi büyüme ve gelirin artması özel tasarrufları arttırmaktadır. Barro'nun Ricardian Eşitliği ise kamu ve özel tasarrufların birbirlerinin ikamesi olduğunu savunmaktadır. Kamu tasarruflarının azalması durumunda özel kesim vergi artışını göz önüne alarak tasarruflarını arttıracaktır (Güder, 2013, s.2).

1.5.6.2. Yatırım- Tasarruf Açıkları

Tasarruf, gelirin harcanmayan kısmı yatırım ise tasarrufun, ileride gelir getirmesi planlanan üretim kapasitelerine harcanmasıdır. Ülke ekonomilerinde tasarruf yatırımlardan fazla veya yatırımlara eşit durumda ise dış borçlanmaya ihtiyaç duyulmamaktadır. Fakat tam tersi durum söz konusu ise tasarruf ithali gerekmektedir (Eğilmez, 2013).

Yatırım, ekonominin ilerideki üretim kapasitesini artırmaya yönelik yapılan faaliyet olarak kabul edilmektedir. İktisadi açıdan yatırım, bir dönem içerisinde üretilip, ithal edilen malların o dönem de tüketilmeyen ve ihraç edilmeyen bölümü olarak ifade edilmektedir (Kesik,2006, s.188). Yatırım, gelir elde etmek için belli bir kaynak ya da değer kalıcı bir şekilde kullanılması demektir. Tüketim ile birbirlerinden ayrıldıkları nokta, yararlanılan kaynak ya da değer, gerçekleşen işlemin sonucunda tükenmemesi olarak ifade edilmektedir. Gerçekleşen yatırım, orta ve uzun vadede getiri sağlamaktadır. Başka bir anlatım ile yatırım, mal varlığında fiziki bir büyüme olmasını sağlayan önemli bir koşuldur (Oruç, 2018, s.23).

Yurtiçi tasarruflar, yatırım finanse edilirken kullanılan en sağlıklı ekonomik seçenektir. Bu sebeple tasarruf refah seviyesini etkileyen önemli bir belirleyicidir. Makro açıdan ülkeler ekonomilerinde büyümeyi sürdürülebilir bir hale getirebilmek ve yeni yatırımlar yapabilmek için tasarruf teşvikinde bulunmaktadırlar. Mikro ekonomik açıdan ise bireyler risklere karşı hazırlıklı olabilmek için tasarruf yapmaları gerekmektedir. Bireyler, gelecek kaygısını azaltmak için gelirlerinin yüksek olduğu dönemlerde tasarrufa yönelir ve bunu yaparken hedefledikleri gelirlerinde ortaya çıkan dalgalanmalardan tüketimlerinin etkilenmemeleridir (Barış, Uzun, 2015, s.120).

Tasarruf açığı sorunu yaşayan ülkeler, bu durumu kolay bir şekilde çözümleyememekte ve ekonomilerinde bozulmalar meydana gelmektedir. Gelişmekte olan ülkeler daha çok ekonomik büyümelerinin hızlandığı zamanlarda, yurt içi tasarrufların yatırım taleplerini karşılayamaması halinde cari işlemler açığı sorunu meydana gelmektedir. Yurtiçi tasarrufu yetersiz olan ülkeler, tasarrufta fazla veren ülkelere dış borçlanmaya gitmektedirler. Tasarruf yetersizliği olan ülkeler dış borçlanma ile dolaylı veya dolaysız bir şekilde ekonomilerine yük bindirmektedir (Çankaya, 2016, s.1).

Tasarruf açıkları gelişmekte olan ÷lkelerin birçok makroekonomik etkenlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Düşük gelir düzeyine sahip bu ÷lkelerde tasarrufların az olması nedeniyle yatırımlarda az olmakta, yatırımların azlığı istihdamı kötü etkilemekte bunun dışında yurtiçi gelir, üretim ve yine tasarrufların az olmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ÷lkelerde gör÷len milli gelir düzeylerinin düşük seyretmesi sebebiyle, yurtiçi tasarrufların düşük olması ve ithal mallar için gereklilik arz eden ödemeler kısmında gör÷len dış ticaret açığı, bu tür ÷lkede büyümeyi de sınırlamaktadır. Hem büyümenin düşük olması hem de tasarrufların düşüklüğünden dolayı yatırımlarda artırılamadığından; verimlilik, istihdam ve refah artışı düşük düzeyde kalmaktadır (Altınsoy, 2018: 77).

Bir ÷lke makroekonomik denge açısından cari açık benzeri dış dengesizlik sorunu yaşıyorsa, bu genel olarak iç dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. İç denge de tasarrufların yatırımları karşılayamadığı yani tasarruf yetersizliği ya da tasarruf açığı, dış dengeyi de etkilemektedir. İç tasarruflar iç yatırımları karşılayacak seviyede değılse burada tasarruf açığından bahsetmek mümkündür ve bunun sonucunda da dış denge de bir açık sorunu yaşanacağı aşikârdır. Sonuç olarak iç dengesizlik durumu dış dengesizliğe de neden olmaktadır. Ayrıca düşük tasarruf düzeylerinin ekonomide yatırıma ayrılabilir kaynakların da yetersizliğinden dolayı, büyümeyi de negatif olarak etkileyeceğı düşün÷lmektedir (Kaygısız vd, 2016: 75).

÷lkelerin iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı gerçekleştirebilmeleri için sermaye oluşumu önemlidir. Sermayeyi oluşturan yatırım ise; toplam talepte değışmelere, üretim kapasitesinde değışmelere sebep olmaktadır. Yatırım için gerekli olan sermaye girişi yeterli tasarruf miktarı ile sağlanmadıysa, yabancı sermaye girişi gerekmektedir. Yabancı sermaye girişi ise, döviz kurumunun baskılanmasına, böylelikle de hem döviz kuru riskine hem de cari işlemler dengesinde bozulmalara sebep olacaktır. Öyleyse ÷lkeler yatırımlarda ulusal tasarruflara eğilim göstermelidir (Değırmen, Şengön÷l, 2012, s.2).

1.5.7. İkiz Açık

1980'lerde ABD ekonomisinde ortaya çıkan durgunluğu aşabilmek maksadıyla kamu harcamalarını düzene sokmayı hedeflerken, vergi indirimleri ile üretimin teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Fakat savunma harcamalarında tasarruf sağlanamamış ve kamu harcamalarının artmasına sebep olmuştur. Esasında vergi indirimine gidilmesi sonucu

kamu harcamalarının azalan vergilere oranla yüksek seyretmesi, kamu bütçelerinde açıklar meydana getirmiştir (Yaşar vd., 2015, s.122).

Ekonomide ki temel makro göstergelerden olan bütçe açığı ve cari işlemler açığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda sorun teşkil etmektedir. Ekonomide iç ve dış dengeyi yansıtan bu iki önemli makro gösterge ekonomi literatürünün ilgi odağı olmuştur. Bununla birlikte 1980'lere gelindiğinde bütçe açığı ve cari işlemler arasında ki ilişki "ikiz açıklar hipotezi" adını almıştır. Böylelikle bu alandaki çalışmalara yeni bir boyut kazanmıştır (İyidoğan vd., 2013, s.1). Bütçe açıkları artarken cari açık ile arasında olumlu bir ilişki olduğu ve bütçe açıklarının cari açığı tetiklediği hususu üzerinde durulmuştur. İkiz açık hipotezi ilk bu dönemde ortaya çıkmıştır (Baharumshah vd., 2009, s.7).

İkiz açıklar hipotezini Keynesyen Geleneksel Teori ve Ricardian Denkliği hipotezi farklı biçimlerde aydınlatmaktadır. Geleneksel Keynesyen teori bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında kuvvetli bir bağ olduğu üzerinde dururken; Ricardian Denkliği hipotezinde ise bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bağ bulunmadığı ve ikiz açık hipotezinin geçersiz olduğu kabul görmektedir (Şahin, 2015, s.2).

1.5.7.1. Keynesyen (Geleneksel) Yaklaşım

Keynesyen yaklaşım, bütçe açığı ile cari işlemler arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu kabul etmektedir. Bu iki açık arasındaki ilişkiyi Keynesyen gelir harcama yaklaşımı ve Mundell- Fleming modeli ile ifade etmektedir. Gelir harcama yaklaşımına göre kamu harcamalarında meydana gelen artış veya vergi gelirlerinde meydana gelen azalış ile birlikte bütçe açığı artar, artmış olan bütçe açıkları da üretim ve tüketimi olumlu doğrultuda etkileyerek ulusal gelirin artmasını sağlayacak ve ulusal geliri artacaktır (Azapoğlu vd., 2015, s.78). Ulusal gelirdeki artış ile birlikte ithal ürünlere eğilim artacak ve sonuç olarak cari işlem açıklarında yükseliş meydana gelecektir. Bütçe açığında meydana gelen artış, vergilerde yapılan indirimler veya harcama politikalarındaki yenilikler ikiz açık hipotezi için kaynak gösterilmektedir. Haliyle maliye politikasında gerçekleşen değişimler, kişilerin tüketimlerini ve şirketlerin yatırımlarını etkilemeye başlamaktadır. Vergi indirimleri, harcanabilir gelir, yatırımlar ve tüketim üzerindeki etkileri nedeniyle yurt içi talepte uyarıcı olabilirler. Aynı zamanda kişilerin, ileride vergiler üzerinde gerçekleşmesi muhtemel indirimlere

karşı özel tasarruflara daha çok yönelebilirler. Esasında geleneksel ikiz açıklar hipotezine göre mali aktarım kanalı ne şekilde olursa olsun, kamu dışının finansal şoklara tepkisi kamu tasarruf açığının dış dengedeki etkisini tam olarak dengeleyemez, bütçede bozulmayla birlikte cari dengede de bozulma gerçekleşir (Emirkadı, 2017, s.84).

Bununla birlikte Mundel-Fleming Modeli'nde gerçekleştiği gibi sermaye likiditesinin yüksek olduğu Keynesyen açık ekonomilerde, cari işlem açıklarının olmasının ana sebebi bütçe açıklarının yüksek seyretmesi olarak kabul edilmektedir. Kamu harcamalarının artışı yada vergi kesintisi sebebiyle, bütçe açıklarındaki artış toplam talepte ve ulusal faiz oranlarında yükselişe neden olur. Faiz oranlarında meydana gelmiş artış ise ülkeye yurt dışından sermaye girişine sebep olur. Ulusal paranın döviz karşısında değer kazanması ithal malları daha ucuza getireceği için ithalat artarken, ihracat azalacaktır. Bunun sonucunda cari işlemler açıklarında artış yaşanır (Yücel, Ata, 2003, s.2003).

1.5.7.2. Ricardocu Denkliği Hipotezi

Ricardocu Denklik Hipotezi bazı koşullar altında devlet harcamalarının toplam talebin üstündeki etkisi, yapılan harcamaların nasıl finanse edileceğinden bağımsız olduğunu iddia etmektedir (Bilgili, Bilgili, 1998, s.7) Ricardocu Denklik Hipotezine göre vergi indirimlerinin beklenen şekilde etkilemediğini ve insanların ileride daha fazla vergi ödeyerek bu durumun dengeleneceğini bilmektedir. Bu sebeple vergide meydana gelen indirim sonucu ortaya çıkan gelir tüketimde artışı sağlamayacaktır. Tüketime yönelmeyen tüketici bir sonraki dönemde meydana gelecek vergi artışını öngörerek tasarruf yapacaktır. Bu sebeple vergiden elde edilen gelirlerde ki düşüş sonucu ortaya çıkan bütçe açığı ile cari işlemler açıkları arasında bir ilişki görülmemektedir (Afzal,2012, s.259). Fakat bu analiz vergi gelirlerinde ortaya çıkan değişimin aksine hükümet harcamalarının değişmediği varsayımı üzerine geçerlidir (Bilgili, Bilgili, 1998, s.7). Başka bir ifadeyle, devletin maliye politikası uygulaması, vergi veya kamu harcamalarında artış ve azalış bütçe açığını veya cari işlemler açıklarını etkilemez denilmektedir (Zamanzadeh, Mehrara, 2011, s.8).

1.5.7.3. İkiz Açık Hipotezi Teorik Anlatımı

Türkiye'nin iktisadi yapısı makro ölçüde güçlü sayılabilmekle birlikte mikro ölçüde ise birkaç sorun içermektedir. Bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında ciddi bir etkileşim bulunmaktadır. Ekonomide kabul görmüş bir durum olarak görülen dış ticaret etkinliği, açığı veya fazlası olduğu durumlarda bütçede de paralel davranışlar söz konusu olabilmektedir (Tuğral, 2018, s.5).

Açık ekonomilerde bütçe açığı ile cari işlemler arasındaki ilişkinin teorik anlatımını Ay vd., (2004), tanımlamıştır.

$$Y = C + I + G + (X - M) \dots \dots \dots (1)$$

$$S - I = Y - C - I - G = (X - M) \dots \dots \dots (2)$$

Y milli gelir, C özel tüketim, I yatırımlar, G kamu harcamalarını, X ihracatı, M ithalatı, S tasarrufları, $(X - M)$ net ihracatı ve $(C + I + G)$ ' da toplam harcamaları ifade etmektedir. Bu denkleme alternatif olarak,

$$Y = C + S + T \text{ yazılabilir} \dots \dots \dots (3)$$

Denklemdaki T, vergileri ifade etmektedir. 1, 2 ve 3 numaralı denklemlerle bir eşitlik elde etmek mümkündür.

$$(X - M) = S_p - I - (G - T) \dots \dots \dots (4)$$

$(X - M)$ cari dengeyi, $(G - T)$ ise bütçe dengesini, S_p ise özel kesim tasarruflarını ifade etmektedir. 4 numaralı denklemde meydana gelen eşitlikte bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasında teorik ilişki ifade edilmektedir. Bu duruma göre bütçe açıklarında meydana gelen artış cari işlemler açıklarını da artıracaktır (Aydın, Afsal, 2018, s.233).

1.5.8. Üçüz Açık

2008 yılında ABD'de başlamış olan mali kriz, domino etkisi göstererek gelişmekte olan ülkeleri de etkisi altına alarak küresel bir krize sebebiyet vermiştir. ABD'de politika yapıcılar krizin etkisini azaltmak için tahvil alım programı ile uluslararası piyasalarda Amerikan Dolarını bollaştırırken, pek çok ülkenin ithal mal tüketiminde artışa sebep olurken tasarrufların azalmasına ve tasarruf-yatırım açıklarının oluşmasına neden olmuştur. Makroekonomik denge açısından Üçüz Açık hipotezi bu dönem içerisinde önemini artırmıştır. Ekonomide temel hedef makroekonomik dengeyi sağlamaktır. Bunun içinde iç ve dış dengenin sağlanması gerekmektedir. İç veya dış dengenin

herhangi birinde meydana gelen bozulma diğer dengeyi de etkileyecek ve devamında büyüme, işsizlik, yurtdışı borçlanma, fiyat istikrarı gibi ekonomideki makro değişkenlerde bozulmalara neden olacaktır (Kızılkaya, Öztutuş, 2018, s.1478).

Küreselleşen dünya ile birlikte ülke ekonomilerinde üçüz açık sorunu artış göstermektedir. İkiz açık yani bütçe açığı ve cari açığa tasarruf-yatırım dengesinin eklenmesi ile üçüz açık hipotezinin varlığından bahsedilmiştir. Bahsi geçen üç makro göstergenin birbirleriyle ilişkilendirildiği ve genel dengede üç açıktan birinde meydana gelen bir değişiklik diğer göstergeleri de etkileyeceği üzerinde durulmuştur (Karanfil, Kılıç, 2015, s.3)

Ülkeler iç ve dış ekonomik dengelerinin sağlanabilmesi için makroekonomik göstergelerde istikrarın sağlanması ve ekonomik denge elde edildiğinde gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle cari denge, tasarruf ve yatırım dengesi ile kamu bütçe gelir ve gider dengesine eşit olmalıdır. İç dengeyi oluşturan yatırım ve tasarruf dengesi ile bütçe gelir gider dengesinin meydana gelen açığa dış ekonomik denge olan cari açığa dâhil oluyorsa üçüz açık geçerliliği düşünülmektedir (Erol, Alma, 2016, s.23)

Keynesyen bakış açısı ile bakıldığında genişletici bir maliye politikasının uygulanmaya başlaması bütçe açığına sebep olacaktır. Vergi indirimi veya harcamaların artması tüketimin artış olacak ve tasarrufların (yurtiçi kamu+ özel) azalmasına neden olacaktır. Tasarruflarda oluşan daralma dış borçlanmaya zemin hazırlayacaktır. Bütçe açığı finansmanı olarak borçlanma yoluna gidildiğinde yurt içi faiz oranları yükselecek ve yabancı sermaye girişi olacaktır. Bu durum dövizini artırırken ulusal paranın da değerinin artması ülke mallarının rekabet gücünü düşürecek ve ihracatın daralması ile sonuçlanacaktır. Daralan ihracat ile ithalatta artış meydana gelecek ve dış ticaret açığı ortaya çıkacaktır. Uygulanan genişletici maliye politikası sonucu bütçe açıkları ve dış ticaret açığı artarken ikiz açık ortaya çıkacaktır. Sermaye hareketliliği ve yatırım-tasarruf oranları, ikiz açık ile ilişkilidir. Eğer yurtiçi tasarruf ile yatırımlar yüksek korelasyonda ilişki içinde ise bu durumda bütçe açıklarının ve cari açığın aynı yönde paralel hareket etmesi beklenmektedir. Fakat yatırım ile tasarruf arasında denge olmadığında, bütçe açıkları ve cari açık değişiklik gösterebilmektedir. Kamu borçlanmasındaki bir artış ulusal tasarruflardaki bir azalma sebebiyle cari açıktaki artışla sonuçlanarak üçüz açığı oluşturmaktadır (Tülümce, 2013, s.100).

Kamuda meydana gelen dengesizliğinin sonucu olan bütçe açıkları ve ekonomideki reel büyümenin kaynağı olan tasarruf-yatırım dengesizliğinin sonucu cari açık olarak kabul edilmektedir. Bu sebepten iç dengede yer alan yatırım ve tasarruf göstergeleri, kısa ve uzun vadede makroekonomik göstergeleri ve iktisadi istikrar için önemli bir unsurdur. Bununla birlikte tasarruf ve yatırım göstergeleri politika uygulayıcılarının karar vermeleri hususunda da önemlidir. Son zamanlarda yükselen piyasa ekonomilerinde bahsi geçen göstergeler üzerinde bir denge sağlayamadığı görülmektedir. Ülkeler sürdürülebilirlik özelliklerinin yitirmedikleri sürece açıklara dikkat ederek iktisadi politikalarını devam ettirmektedirler (Özdemir vd., 2014, s.1).

1.5.8.1.Üçüz Açık Formülü

Eğilmez'in (2009) tanıma göre üçüz açık formülü şu şekildedir :

$$(S - I) + (T - G) = (X - M) \dots \dots \dots (1)$$

$$(Tasarruf Açığı) + (Bütçe Açığı) = (Cari Açık)$$

$(S - I)$ özel kesim tasarruf ve yatırım dengesini,

$(T - G)$ bütçe dengesini,

$(X - M)$ ödemeler dengesi cari dengesini göstermektedir.

Denklemin solunda yer alan $(S - I) + (T - G)$ ekonominin iç dengesini gösterirken, eşitliğin sağ tarafındaki $(X - M)$ ise ekonominin dış dengesini göstermektedir. Ekonominin iç ve dış dengesi eşit olmak durumundadır. $(X - M)$ dengesini eşitliğin sol tarafına geçirdiğimizde denklem şu şekilde olur.

$$(S - I) + (T - G) - (X - M) = 0 \dots \dots \dots (2)$$

Bir ekonomideki iç ve dış dengeleri eşitliğin bir tarafında toplarsak sıfıra eşitlendiğini görürüz.

$S < I$ özel kesim tasarruf açığı veriyor ve yatırımlarının borçlanarak karşılıyor anlamına gelmektedir.

$T < G$ kamu kesimi gelir açığı (veya gider fazlası) vardır ve açığını borçlanarak finanse etmektedir.

$X < M$ ekonomi cari açık veriyor ve finansmanını yurtdışından portföy yatırımları yada yabancı sermaye yatırımlarını çekerek veya borçlanarak karşılıyor anlamına gelmektedir

Eğer cari açığa bütçe açığı eşlik ediyorsa ikiz açıktan söz edebiliriz. Fakat cari işlemler dengesi açık verirken bütçe açığı ve yatırım- tasarruf açığı ortaya çıkıyor ise bu durum üçüz açık olarak adlandırılmaktadır (İpek, Kızılgöl, 2016, s.427).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÜÇÜZ AÇIKLARIN GELİŞİMİ: 1983-2017

2.1. Türkiye Ekonomisinde 1980-2017 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri

2.1.1. 1980-1989 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri

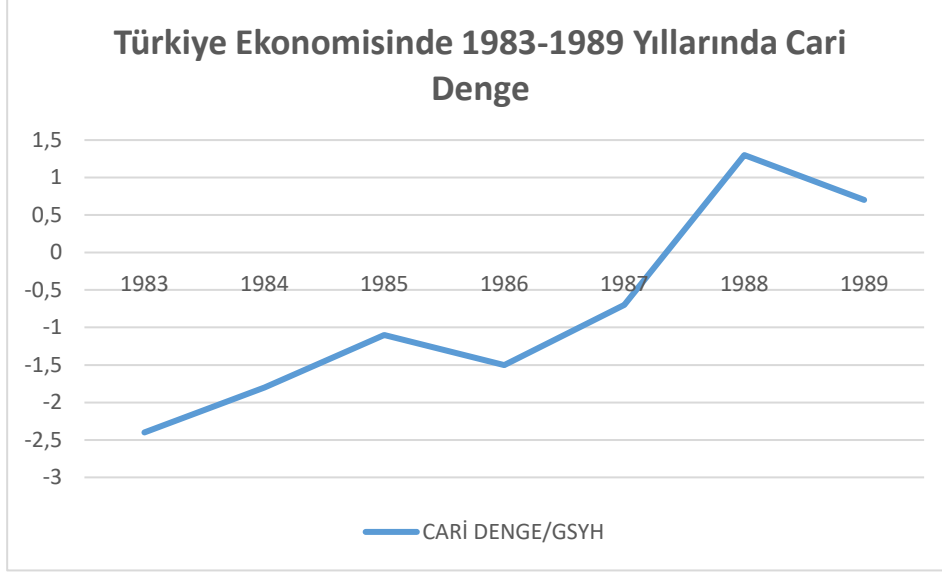
24 Ocak 1980 Programı ve 29 Aralık Kararları ile alınan tedbirlerin bir bölümü dış ticaret rejiminin gerçekleşmesi amaçlanmıştır. Ekonomide dışa açılma gerçekleşirken bir yandan da iç piyasada rekabet güçlenecektir. Serbest dış rekabetin olması ile iç piyasada verimlilik artarken mal kalitesinin artması ve maliyetleri düşmesi beklenmiştir (Şahin, 2016, s.186).

Tablo 1.1 1983-1989 Cari İşlemler Dengesi/ GSYH

Yıllar	Cari işlemler dengesi/GSYH	Dış Ticaret Dengesi / GSYH	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)
1983	-2,4	-3,7	5.728	9.235
1984	-1,8	-3,7	7.134	10.757
1985	-1,1	-3,3	7.958	11.343
1986	-1,5	-3,0	7.457	11.105
1987	-0,7	-2,8	10.190	14.158
1988	1,3	-1,5	11.662	14.335
1989	0,7	-2,9	11.625	15.792

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

24 Ocak kararları ile ithalatın serbestleşmesi için kotadaki mal skalası azaltılmış, damga vergisi ve teminatlarda indirimle gidilmiştir. 1984 yılında itibaren gümrük vergisinde %30 civarında indirimle gidilmiştir. İthalatta liberasyon genişleme göstermiş ve %90'ı aşmıştır (Şahin, 2016, s.186).

Şekil 2.1 Türkiye Ekonomisinde 1983-1989 Yıllarında Cari Denge

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

1983-1989 yılları arasında ithalat ve ihracatta hızlı gelişmeler olmuştur. 1989 yılına gelindiğinde 1983 yılının ihracat rakamının iki katı bir sonuç ortaya çıkmıştır. Yine aynı dönemde ithalat 8,5 milyar dolar seviyesinden 15,9 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye ekonomisinde cari işlemlerin fazla verdiği dönemler oldukça azdır. 1988 ve 1989 yıllar bu durumun bir örneği olmuş cari işlemler fazla vermiştir (Şen, 2007, s.107).

2.1.2. 1990-2001 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesinde Gelişmeler

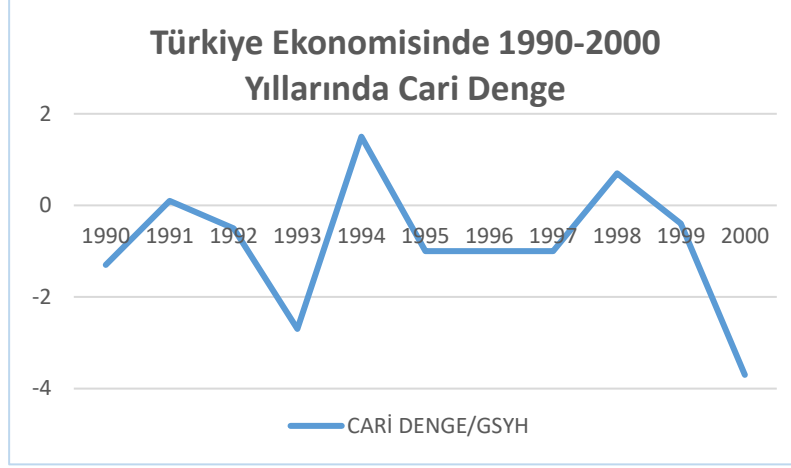
1989 yılına kadar cari işlemlerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak dışa dönük büyüme için devalüasyonu ve sübvansiyon ile ihracat artışı bastırılmaya çalışılmıştır. Bu durum dövizde kıtlık yaşanmasına ve krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Devlet kriz atlatabilmek için ekonomiyi sıcak para ile fonlamaya başlamıştır. Cari işlemler dengesinde fazla veren bir dönemden 1990 yılına gelindiğinde cari açık veren bir ülke konumuna gelmiştir. 1991 yılında Körfez Krizi etkisi ile riskli ülke konumuna gelmiş ve 2,6 milyar dolarlık bir sermaye kaçıışı yaşanmıştır. 1990 yılında 2,5 milyar dolarlık bir cari açık söz konusu iken 1993 yılına gelindiğinde 6,4 milyar dolarlık bir açık söz konusuydu. Hükümetin döviz krizine uzun vadeli çözüm bulamaması 1994 yılında yeni bir kriz ortaya çıkarmış ve 5 Nisan kararları ile önlem almaya çalışmış ancak sonuç vermemiştir (Karatay, 2008, s.9)

Tablo 2.2 1990-2001 Cari İşlemler Dengesi/ GSYH

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi/ GSYH	Dış Ticaret Dengesi / GSYH	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)
1990	-1,3	-4,7	12.959	22.302
1991	0,1	-3,6	13.593	21.047
1992	-0,5	-3,8	14.715	22.871
1993	-2,7	-5,9	15.345	29.428
1994	1,5	-2,4	18.106	23.270
1995	-1,0	-5,8	21.637	35.709
1996	-1,0	-4,2	23.224	43.627
1997	-1,0	-5,9	26.261	48.559
1998	0,7	-5,1	26.974	45.921
1999	-0,4	-3,9	26.587	40.671
2000	-3,7	-8,3	27.775	54.503
2001	1,9	-1,7	31.334	41.399

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

1994 yılında TL dolar karşısında %166 değer kaybetmiştir. 1995- 1998 yılları arasında döviz kurlarında meydana gelen gelişmeler enflasyon oranlarının altında seyretti ve TL dolar karşısında aşırı değerlendirildi. Bu gelişme Türkiye'nin rekabet gücünde düşüşe neden olarak olumsuz etki oluşturdu. İhracatın artışı duraksadı ve 1995- 1997 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılması %60 oranının altına geriledi (Şahin, 2016, s.230).

Şekil 1.2. Türkiye Ekonomisinde 1990- 2000 Yıllarında Cari Denge
Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

2.1.3. 2002-2017 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesinde Gelişmeler

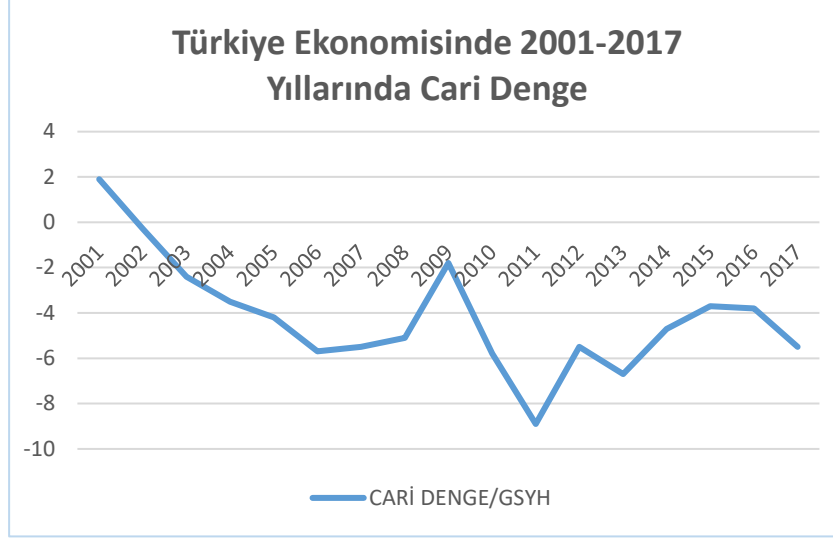
2000 yılında yaşanan finansal kriz, bankacılık sektörünü en başta etkilemek üzere ekonominin bütününe etkilemiştir. Kriz çıkmasının ardından IMF'den alınan ek dış finansman ile birlikte alınan önlemler ekonomide iyileşmeler sağlamıştır. Fakat bütçe açığı ve cari açık sorunu devam etmiştir. İki açığın sürekliliğini koruma ve giderek büyümesi 2001 yılında büyük bir krizle baş göstermiştir (Timur, 2005, s.94).

Tablo 2.3 2002-2017 Cari İşlemler Dengesi /GSYH

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi/GSYH	Dış Ticaret Dengesi / GSYH	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar)
2002	-0,3	-2,7	36.059	51.554
2003	-2,4	-4,3	47.253	69.340
2004	-3,5	-5,6	63.167	97.540
2005	-4,2	-6,6	73.476	116.774
2006	-5,7	-7,5	85.535	139.576
2007	-5,5	-6,9	107.272	170.057
2008	-5,1	-6,8	132.027	201.964
2009	-1,8	-3,8	102.143	140.928
2010	-5,8	-7,3	113.883	185.544
2011	-8,9	-10,7	134.907	240.842
2012	-5,5	-7,5	152.462	236.545
2013	-6,7	-8,4	151.803	251.661
2014	-4,7	-6,8	157.610	242.177
2015	-3,7	-5,6	143.839	207.234
2016	-3,8	-4,7	142.530	198.618
2017	-5,5	-6,9	157.055	233.792

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

2001 krizi sonrası IMF desteği ile Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konulmuştur. Bu programın esası kamu açıkları ile ilgili çözüm hedeflemesidir. Dış açık için direkt yapısal reform bu program içerisinde bulunmamaktadır. Türkiye'nin cari açığı 2002 yılından itibaren bozulmalara göstermektedir (Timur, 2005, s.95).

Şekil 2.3 Türkiye Ekonomisinde 2001-2017 Yıllarında Cari Denge

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

Ülke ekonomilerinde cari açığın GSYH'ye oranının %5'i geçtiğinde kriz göstergesi olduğu kabul edilmektedir. Türkiye ekonomisinde küresel krizin yaşandığı 2009 yılı haricinde cari açık oranının 2000'li yıllarda %5'lik seviyeyi sürekli aştığı gözlemlenmiştir. 2011 yılında ise bu oran %10 seviyesine kadar yaklaşmıştır. 2014 yılından itibaren düşüş gerçekleşmiş olsa dahi kritik seviyenin üzerinde seyretmektedir. Cari açıkların yüksek seviyelerde olması ülke ekonomisinin riskli ve kırılgan olmasına sebep olmaktadır (İpek vd., 2016, s.434).

2.2. Türkiye Ekonomisinde 1980-2017 Yılları Arasında Bütçe Dengesi Gelişmeleri

2.2.1. 1980-1989 Yılları Arasında Bütçe Dengesi Gelişmeleri

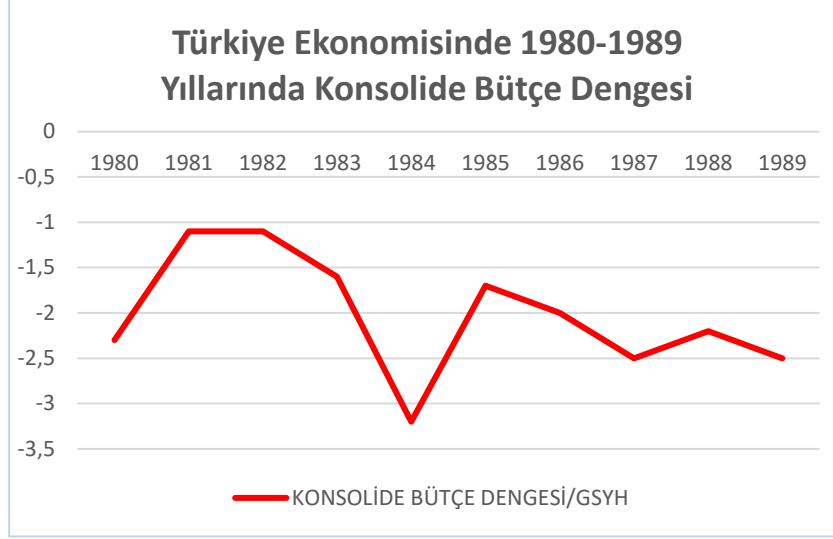
Türkiye ekonomisinde 1980li yıllardan itibaren bütçe açıkları sorun olarak görülecek derecededir. Tabloda konsolide bütçe dengesinin GSYH içindeki oranı görülmektedir. Tabloda görüldüğü üzere bütçe açıklarında dalgalanmalar görülmektedir. Fakat 1980'li yılların sonlarına gelindiğinde bütçe açığı aralıklı olarak artış göstermektedir.

Tablo 2.4 1980-1989 Konsolide Bütçe Dengesi/GSYH

YILLAR	Konsolide Bütçe Dengesi/ GSYH (%)	K. BÜTÇE GELİR (Bin TL)	K. BÜTÇE HARCAMALARI (Bin TL)
1980	-2,3	912	1.087
1981	-1,1	1.392	1.516
1982	-1,1	1.444	1.602
1983	-1,6	2.300	2.613
1984	-3,2	2.805	3.784
1985	-1,7	4.514	5.313
1986	-2,0	6.754	8.165
1987	-2,5	10.089	12.696
1988	-2,2	17.016	21.006
1989	-2,5	30.379	38.051

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs harekâtı sonraki yıllarda dış ödeme güçlükleri, bütçe açıklarının artışı, fiyat artışlarının yüksek oranda olması gibi ekonomik sorunları beraberinde gelmiştir. Ekonominin içinde bulunduğu durumdan çıkabilmesi için 24 Ocak 1980’ de “24 Ocak Kararları” ile yeni bir ekonomi politikasına geçilmiştir. 24 Ocak kararları Türkiye ekonomisinde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Türkiye ekonomisinde alınmış olan bu kararlar ile radikal değişikliklere gidilmiş ve karma iktisadi sistemin yeni liberal bir ekonomik anlayış almıştır. Türkiye ekonomisi, dünya ekonomisi ile paralel bir ekonomik işleyişe sahip olması amaçlanmış ve ona yönelik değişikliklere gidilmiştir (Kökçü, 2011, s.61)

Şekil 2.2 Türkiye Ekonomisinde 1980-1989 Yıllarında Konsolide Bütçe Dengesi
Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

Kamu harcamalarının azalması için 24 Ocak Kararlarında uygulamaya konulan kamu personelinin maaş ve ücretlerinde esnek ücret politikası, personel giderlerini arttırmış ve 1986 yılından sonra da bütçe giderlerinin artmasına neden olmuştur. Aynı yıl IMF ile yapılmış anlaşmanın son bulması ve 1987 yılında ise alınan erken seçim kararının sonucu uygulamaya konulan maliye politikası kamu harcamalarının yükselmesine, vergi gelirlerinin bu yükselişi karşılayamaması durumu bütçe açıklarının artırmıştır (Erdemir, 2014, s.46)

2.2.2. 1990- 2001 Yılları Bütçe Dengesi Gelişmeleri

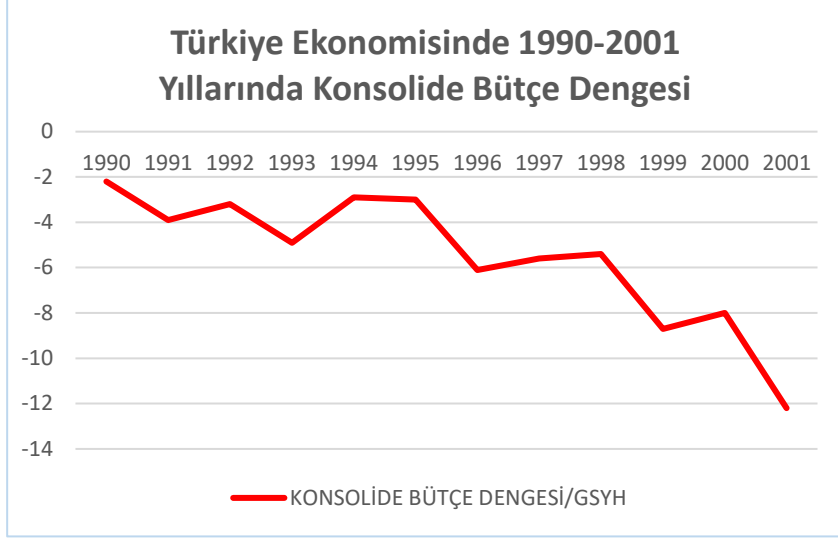
1990'lı yıllarda başlayan ekonomik krizler, ekonomideki dengeleri altüst etmiştir. Bütçe açıklarını kapatmak için iç borçlanma yoluna başvurulmuştur. Bu dönemin ilk yılları kamu harcamalarını vergi gelirleri ile finanse etmeyi planlamışlardır. Fakat enflasyon oranlarının yüksek seyretmesi bütçe dengesinde sapmalar olmasına sebep olmuştur. 1993 yılına gelindiğinde iç borç anapara ve faizleri vergi gelirleri ile karşılayamayacak noktaya gelmiştir. Kamu açıklarının bu denli artması ve açıkları finanse ederken iç borçlanmada yüksek faiz olması piyasalarda mali kriz çıkmıştır. Uygulanan politikanın yetersiz geldiği bu dönemde yeni bir ekonomik istikrar paketi 5 Nisan 1994' de sunulmuştur. Yeni ekonomik istikrar paketinde fiyat artışlarının durması, kamu kesimi gelir- gider dengesini sağlamak, ihracatı teşvik ederek ödemeler dengesini yeniden oluşturmak amaçlanmıştır (Okutan, 2010, s.38).

Tablo 2.5 1990-2001 Konsolide Bütçe Dengesi/ GSYH

YILLAR	KONSOLİDE BÜTÇE DENGESİ/ GSYH	K. BÜTÇE GELİR (Bin TL)	K: BÜTÇE HARCAMALARI (Bin TL)
1990	-2,2	55.239	67.193
1991	-3,9	96.747	130.263
1992	-3,2	174.224	221.658
1993	-4,9	351.528	485.194
1994	-2,9	745.202	897.296
1995	-3,0	1.394.497	1.710.647
1996	-6,1	2.702.292	3.940.163
1997	-5,6	5.750.096	7.990.749
1998	-5,4	11.706.246	15.601.204
1999	-8,7	18.809.482	28.093.903
2000	-8,0	33.244.345	46.970.348
2001	-12,2	51.334.805	81.175.206

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

1994 yılında uygulamaya konulan istikrar programı sayesinde konsolide bütçe ilk kez potansiyel bütçenin altında bir açıkla dönemi kapatmıştır. Aynı yılın ikinci ve üçüncü çeyrek diliminde Hükümet harcamalarını kontrol altında tutabilmişken son çeyreğe gelindiğinde harcamaları kısıtlamak pek mümkün olmamış ve beklenenin üstünde harcamalar gerçekleşmiştir. 1995 ve 1996 yıllarında bütçe açıkları artan bir grafik çizmeye devam etmiştir. 1995-1999 yıllarında hükümet, borçlarını ve borç faizlerini finanse edebilmek için yüksek faiz üzerinde borçlanmıştır. Bu dönemde Hazine bonusu reel faizi %15-%20 bandında seyretmiştir. Yine bu dönemde konsolide bütçe gelirlerinin %40'lık kısmı kamu borçları faizlerini ödemiştir. 1998 yılının ikinci çeyreğinde yeni bir istikrar programı gündeme gelmiş ve IMF ile görüşmeler yapılmıştır. IMF ile 18 aylık Yakın İzleme Anlaşması yapılmış ve 2000 yılına gelindiğinde yeni stand-by anlaşması imzalanmıştır (Şahin, 2016, s.231).

Şekil 2.3 Türkiye Ekonomisinde 1990-2001 Yıllarında Konsolide Bütçe Dengesi
Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

2000 yılı sonunda ve 2001 yılı başında gerçekleşen finansal krizler “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nı ortaya çıkarmıştır. Bu programın hedefinde de kamu kesiminde iyileşmenin kalıcı olması için tedbirler ve hedefler belirlenmiştir (İyidoğan, 2011, s.92)

2.2.3. 2002-2017 Yılları Arasında Bütçe Dengesi Gelişmeleri

2002 yılından itibaren Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda kamu kesiminde, gelir gider dengesinin oluşturulması, borç stokunun daralması için bütçe disiplinine önem verilmiş, borçlanma ihtiyacının azaltılması, kamu harcamalarında tasarruf edilmesi, maliye politikasının temeli olacağı ifade edilmiştir (Şahin, 2016, s.256).

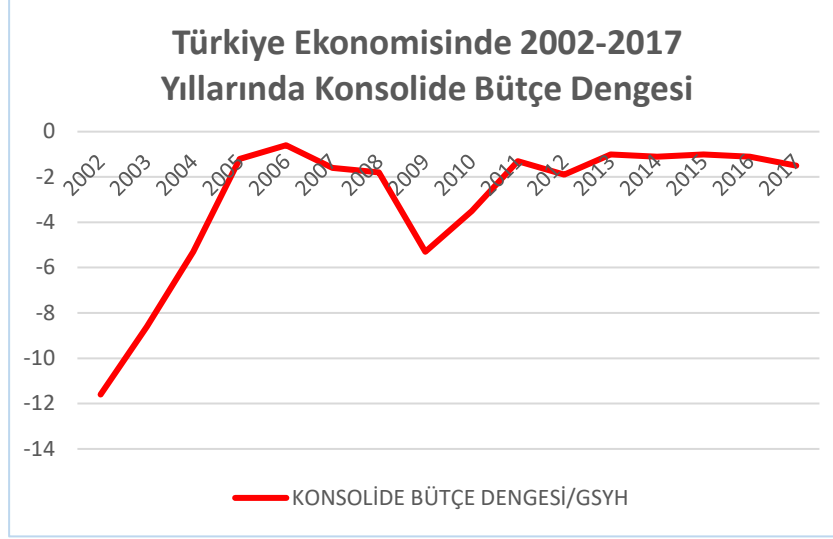

Tablo 2.6 2002-2007 Konsolide Bütçe Dengesi/ GSYH

YILLAR	KONSOLİDE BÜTÇE DENGESİ/ GSYH	K. BÜTÇE GELİR (Bin TL)	K. BÜTÇE HARCAMALARI (Bin TL)
2002	-11,6	75.530.411	117.224.471
2003	-8,6	100.250.452	140.454.842
2004	-5,3	120.269.929	150.569.842
2005	-1,2	148.362.736	156.479.365
2006	-0,6	171.014.198	175.657.001
2007	-1,6	188.964.334	202.672.243
2008	-1,8	206.631.170	224.063.259
2009	-5,3	211.936.722	264.697.566
2010	-3,5	246.459.118	286.540.407
2011	-1,3	288.398.497	306.181.687
2012	-1,9	326.646.394	356.058.185
2013	-1,0	379.313.597	397.856.172
2014	-1,1	413.978.225	437.347.775
2015	-1,0	468.257.563	491.812.756
2016	-1,1	539.739.613	569.671.542
2017	-1,5	620.118.259	667.491.510

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

2002-2007 yılları arasında devletin mali disiplini önemsediği görülmektedir. Bu dönemde amaçlanan bütçe dengesine ulaşıldığı, beklenen büyüklükte ya da oranda faiz dışı fazla elde edildiği görülmektedir. Devlet sonraki yıllarda daha az borcu daha düşük faiz oranlarıyla gerçekleştirme imkânı elde etmiştir. Bu sayede borç yönetimi kolaylaşırken bütçenin maliye politikası aracı olarak etkinliği artmıştır (Şahin, 2016, s.263).

Şekil 2. 4 Türkiye Ekonomisinde 2002-2017 Yıllarında Konsolide Bütçe Dengesi

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı

Türkiye ekonomisinde 2003 yılından 2006 yılına kadar bütçe dengesi açıklarında azalma gözlemlenmiştir. 2005 ve 2006 yıllarında bütçe açıkları en düşük seviyeye kadar gelmiştir. 2006 yılının ardından bütçe açıklarında tekrar artış görülmüştür. 2008 yılında meydana gelen küresel krizle birlikte harcamalarda artış olurken gelirlerde düşüş meydana gelmiştir. Kriz etkisiyle 2009 yılında bütçe açıkları rakamsal olarak en üst seviyelere gelmiş ve tekrar azalma eğilimi göstermiştir. 2015 yılı itibari ile bütçe açıkları artmaya devam etmiş ve bu durum 2017 yılında da devam etmiştir. Türkiye ekonomisi bu dönem içerisinde bütçe dengesinde dalgalanmalar yaşamıştır. Bazı dönemlerde bütçe açıklarında toparlanmalar gerçekleşmiştir ancak bütçe açığı kapanmamıştır (Altınsoy, 2018, s.102) Bütçe açıkları son yıllarda azalma göstermiştir ancak 1980 yılından günümüze kadar gelindiğinde bütçe açıkları süreklilik kazanmıştır.

2.3. Türkiye Ekonomisinde 1983-2017 Yılları Arasında Tasarruf-Yatırım Dengesinin Gelişmeleri

2.3.1. 1980-2017 Yılları Arasında Tasarruf-Yatırım Dengesinin Gelişmeleri

1980'li yılların başında Türkiye'nin sermaye, işgücü ve dış piyasalarda liberalleşmeye başlamış olması toplam tasarrufların artmasına olanak sağlamıştır. Emeğin fiyatı düşürülürken kar oranlarının yüksek tutulması ile yatırımların artması amaçlanmıştır. Esasında kamu tasarruflarının artmış olması toplam tasarrufları artırmıştır. 1985 yılında büyüme hızını artıran Türkiye 1989'da dış finansal piyasada serbestleşme adımını atmıştır. Faiz oranlarını serbestleşmesi tasarruf oranlarını artıracak beklentisi oluşturmuştur. Ancak faiz oranlarındaki artış kamu ve özel tasarruflar üstünde farklı bir etki göstermiştir. Finansal serbestleşme adımında sonra özel tasarruflarda artış görülürken kamu tasarruflarında daralma gözlemlenmiştir. Faiz oranlarındaki artışın bekleneni karşılamama sebebi Türkiye ekonomisinin kamu borcunun fazla olmasından dolayı özel tasarruflarda artış olmuştur. Fakat kamu tasarruflarındaki azalma toplam tasarrufu artıramamıştır (Güder, 2013, s.42).

1989 yılı sonrası uygulamaya konulan politikalar 1989-1993 yılları arasında kontrolsüz bir finansal serbestleşmeye sebep olmuştur. 5 Nisan kararları ile kriz için önlemler alınmıştır. Alınan önlemler makroekonomik olarak önemli değişikliklere yaşanmasına sebep olmuştur. Finansal serbestleşmenin başladığı 1989 yılı itibari ile kamu tasarruf oranı kademeli olarak 1989'da %4,7'den 2001 yılında %- 8,9 düşerken, özel tasarruf oranı 1989 yılında %17,4 iken 2001'de % 24,6 ya yükselmiştir. Kontrolsüz finansal serbestleşme sonrası cari açık ve kamu tasarrufu açığı finanse edilirken sermaye girişleri kullanılmıştır. 1989 yılındaki finansal serbestleşmenin sebebi kamu açıklarını finanse etmek için yeni kaynaklar bulabilmek olduğu sonucuna varılmıştır (Karanfil, 2014, s.48).

2008 yılında kapasite artırma, özelleştirme ve üretim için gereksinimini dış kaynaklardan finanse eden özel sektör, yatırımlarda daha koruyucu bir yol izlemiştir. Küresel piyasalardaki dalgalanmalardan dolayı kredi maliyetlerindeki artışın yanında birde beklentilerin kötüleşmesi sonucu gelecek yatırımları bekletme kararı aldırılmıştır. Arz ve talepteki daralma sebebi ile özel sektör yeni borçlanma yerine eski borçlarını bitirmeye başlamıştır. 2008 yılında özel yatırımların GSYİH içindeki payı %1,1

gerilerken, özel tasarrufların GSYİH içindeki payı %15, 1 olarak hesaplanmıştır (Erdemir, 2014, s.64).

Küresel krizden sonra toparlanmaya başlayan Türkiye ekonomisi, krizdeki ertelenmiş iç talebin etkisi 2010-2011 yılları arasında özel sektör önderliğinde iç talep kaynaklı bir büyüme sürecine girilmiştir. Özel yatırımların GSYİH içindeki payı 2010, 2011 yıllarında %14,8, %19,7 oranında yükselmiştir. Tasarruflar ile yatırıma yönelim arttığı için bu dönemde öze tasarruflarda bir daralma görülmüştür. (Erdemir, 2014, s.65)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÜÇÜZ AÇIK SORUNU: ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak konuyla alakalı geçmiş yıllarda yapılmış araştırmalara yer verilecek. Türkiye Ekonomisinde üçüz açık hipotezi geçerliliği 1983-2017 dönemi verileri kullanılarak ARDL analizi ile bakılacak ardından uygulama ve sonuçları anlatılacaktır.

3.1.1. LİTERATÜR

Literatürde, 1980 yılı sonrası ikiz açık hipotezi ile ilgili yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Zengin (2000), Yücel ve Ata (2003), Utkulu (2003), Ay ve diğerleri (2004), Timur (2005), Şen (2007), Karatay (2008), Mucuk (2008), Baharumshah (2009), İyidoğan (2011), Kökçü (2011), Soyu (2012), Küçüksucu (2012), Tarhan (2014), Koçbulut (2015), Dineri ve Taş (2016), Emirkadı (2017), Aydın ve Afsal (2018) tarafından yapılan çalışmalarda bütçe açıklarının cari işlemler üzerinde etkisi olduğu sonucunu gösterirken, Bilgi ve Bilgili (1998), Barış ve Kesikoğlu (2006) Zamanzadeh ve Mehrara (2011), Kör (2012), Azapoğlu ve Direkçi (2015), Şahin (2015), Yaşar ve Erdoğan (2015), tarafından yapılan çalışmalarda bütçe açıklarının cari işlemler açığı üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır.

Literatürde ikiz açık hipotezi adına yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak bütçe açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığı arasındaki açığı inceleyen çalışmalar sınırlıdır.

Tülümce (2013), çalışmada VAR analizi ile Türkiye’de 1984-2010 dönemlerinde ikiz açık ilişkisini bulmuştur. Cari açık ile yatırım-tasarruf arasında ilişki olduğunu bütçe açığı ile cari açık arasında bir etkileşim bulunamadığından bahsetmiştir. Sonuç olarak üçüz hipotezinin Türkiye ekonomisi açısından geçersiz olduğunu ifade etmiştir.

Berke ve diğerler (2015), Türkiye ekonomisinde üçüz açık sorunu ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yaptıkları analizin sonucunda ekonomik büyümeyi en çok etkileyen üçüz açık değişkenlerinin olduğu üzerinde durmuş ve ekonomik büyüme ile aralarında negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Karanfil ve Kılıç (2015), çalışmada 1980-2013 yılları arasında yapılan analizde üçüz açık değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Türkiye ekonomisinin 1980 sonrasında bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve yatırım-tasarruf dengesinin açık verdiğini belirtmişlerdir.

Samırkaş ve Samırkaş (2015), Türkiye ekonomisi açısından 1975-2004 yılları arasında üçüz açık hipotezinin var olup olmadığını incelemişlerdir. Yaptıkları analiz sonucunda Türkiye’de üçüz açık sorunu bulamamışlardır. Cari işlemler dengesinin yatırım-tasarruf ile bütçe açığının önemli bir belirleyicisi olduğundan bahsetmişlerdir.

Balan (2016), cari açık ile bütçe açığı ilişkisinden yani ikiz açık hipotezi ifade edilirken, yatırım-tasarruf dengesizliğinin dâhil edilmesi ile literatürde dar bir çalışma alanına sahip olan üçüz hipotezinden bahsedilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler olarak görülen iki ülke grubu BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) ve MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye) ekonomilerinde üçüz açık hipotezi analizi yapılmıştır. Analizin sonucunda BRIC ülkelerinde üçüz açık hipotezinin geçerli olduğu bulunmuş, MINT ülkelerinde ise geçersiz olduğu görülmüştür.

Dineri (2016), çalışmada Türkiye ve OECD ülke ekonomilerinde üçüz açık hipotezi analiz edilmiştir. Türkiye ekonomisi için üçüz açık hipotezi geçerli bulunmuş, OECD ülkelerinde ise yalnızca uzun dönemde geçerli bulunmuştur.

Erdemir (2016), çalışmada Türkiye ekonomisinde 1980- 2013 yılları arasında üçüz açık hipotezi ilk olarak teorik açıdan incelenmiş ardından analiz edilmiştir. Belirtilen yıllar arasında uzun dönemde hem bütçe açığının hem yatırım-tasarruf açığının, cari işlemler açığına doğru ilişki tespit edilmiştir.

Erol ve Alma (2016), ekonomik büyüme ve üçüz açık hipotezini Türkiye ekonomisinde 1975-2014 yılları arasında analiz yapmışlar. Yapılan araştırmanın sonucunda üçüz açık değişkenleri ile belirlenen dönemler arasında Türkiye ekonomisinde ilişki bulamamışlardır.

Güder ve Kılıç (2016), gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyümeyi arttırmak en önemli amaçlarından olduğunu, bu amacı gerçekleştirirken izlenen politikalar sonucu birçok dengesizlik oluşabildiğinden bahsetmişlerdir. Bir ülkenin üretim yapısı ithalata bağlı ise cari işlemler dengesinde, kamu giderlerinin artması bütçe dengesinde ya da faizlerde değişiklik olması yatırım-tasarruf dengesinde açıkların olmasına neden olabileceğinin üzerinde durmuşlardır. Bahsi geçen üç makroekonomik göstergenin eş

zamanlı açık vermesi halinde ülke ekonomileri olumsuz etkilenirken üçüz açık problemini meydana getirebileceği belirtilmiştir.

İpek ve Kızılgöl (2016), Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezi üzerine çalışma yapmışlardır. Ülke ekonomisinde bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı verdiğinde cari açıklarda genişlemelere neden olduğunu belirtmişlerdir. Cari açık finanse edilirken kısa vadeli sermaye akımları kullanılmakta olduğunu ve ekonomik açıdan riski artıracığı üzerinde durmuştur.

Altınsoy (2018), Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerli olduğunu ancak bütçe açığı son yıllarda makul seviyelerde seyrederken, cari açığın istikrarlı bir azalış gösteremediğini belirtmiştir. Bu durumu cari açık finansmanında doğrudan yatırımların daha az olmasında kaynaklandığını ifade etmiştir.

Altunöz (2018), çalışmada cari açık ile hem bütçe açığı hem de yatırım-tasarruf açıkları arasında ilişki gözlemlenmiştir. Türkiye ekonomisi için en büyük problem yatırım-tasarruf açığının ve bütçe açığının cari açığı genişletmesidir. Yapılan analiz sonucunda incelenen dönemde Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin olduğu görülmüştür.

Kızılkaya ve Öztutuş (2018), çalışmada gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de üçüz açık istikrar üzerindeki etkisine bakıldığında büyük bir öneme sahip olduğu belirtilmiştir. Uzun dönemde Türkiye ekonomisinde bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığının olduğu durumda cari açığın olduğu görülmüştür.

Kızılkaya ve Öztutuş (2018), Türkiye ekonomisinde 1960-2016 yılları arasında üçüz açık hipotezinin geçerli olup olmadığına bakmışlar. Üçüz açık hipotezinin Türkiye için uzun dönemde geçerli olduğunu tespit etmişlerdir.

Saraç (2019), çalışmada üçüz açık hipotezinin geçerliliği analiz edilmiştir. Yapılan analiz doğrultusunda bütçe açığı ile cari açık arasında ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Üçüz açık hipotezin temelini oluşturan ikiz açık hipotezi keynesyen yaklaşımı destekler nitelikte sonuçlar verdiği belirtilmiştir.

3.2.1. VERİLER

Üçüz açık hipotezinin analizinde Türkiye ekonomisinde geçerliliğini test etmek için 1983-2017 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Analizde zaman serileri olarak bütçe açıkları/ GSYH, tasarruf açıkları / GSYH ve cari açık/ GSYH değişkenleri bulunmaktadır. Veriler T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve T.C Kalkınma Bakanlığı veri tabanlarından oluşturulmuştur.

3.2.2 MODEL VE YÖNTEM

Modelde kullanılacak değişkenlerin farklı derecede durağan dahi olsa, ARDL modeli sınır testinin uygulanmasını engellememesi en önemli özelliğidir. ARDL modeli, kısıtsız hata düzeltme modelini kullandığı için diğer eş bütünleşme testlerine göre istatistiksel açıdan daha anlamlı ve güvenilir sonuçlar verebilmektedir. Değişkenler arasında kısa ve uzun dönem ilişkileri ile bilgiyi hata düzeltme modeli vermektedir (Kamacı vd. , 2019, s.151).

Değişkenler arasındaki ilişkiyi Shin, Smith ve Pesaran (2001) tarafından geliştirilmiş olan gecikmesi dağıtılmış otoregresif modellere dayanan (ARDL) sınır testi ile bulunmaya çalışılmıştır. Sınır testi modelinin, Johansen eşbütünleşme testinin yanı sıra birkaç avantajı bulunmaktadır. Sınır testinde, değişkenlerin sıfırıncı I(0) ya da I(1) bütünleşik olmalarına bakılmaksızın, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığını test etmek mümkündür. Sınır testi, küçük örneklerde dahi anlamlı sonuçlar vermesi ile küçük ve ya sonlu sayıda örnekleme uygulanabilmesi sebebiyle eş bütünleşme yöntemlerine göre avantajlıdır. Bununla birlikte kısa dönem dinamikleri ile uzun dönem bileşenleri, uzun dönem bilgi kaybına neden olmadan tahmin edilebilir ARDL yaklaşımı uygulandığı takdirde (Erden vd., 2009, s.28).

Modelimizde, (1) numaralı eşitlikte verilen doğrusal bir tahmin denklemi oluşturulmuştur. Uzun dönemdeki ilişkiyi bu eşitlik vermektedir.

$$CARI_t = \alpha_0 + \alpha_1 BUTCE_t + \alpha_2 TAS_t + \epsilon_t \dots\dots\dots (1)$$

Hata düzeltme modeli kısa dönem dinamiklerini ve (2) numaralı denklemde gösterilmiştir.

$$\Delta CARI_t = \beta_0 + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta CARI_{t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta BUTCE_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta TAS_{t-j} + \theta \epsilon_{t-1} + e_t \dots\dots (2)$$

(1) Ve (2) numaralı denklemin birleşmesi ile ARDL modeli oluşturulmuş ve (3) numaralı denklemde gösterilmiştir.

$$\Delta \text{CARI}_t = \psi + \eta_0 \text{CARI}_{t-1} + \eta_1 \text{BUTCE}_{t-1} + \eta_2 \text{TAS}_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_{1j} \Delta \text{CARI}_{t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{2j} \Delta \text{BUTCE}_{t-j} + \sum_{j=0}^m \beta_{3j} \Delta \text{TAS}_{t-j} + e_t \dots\dots\dots(3)$$

Burada aşağıdaki ilişkiler geçerlidir.

$$\psi = \beta_0 - \theta \alpha_0, \eta_0 = \theta, \eta_1 = -\theta \alpha_1, \eta_2 = -\theta \alpha_2$$

ARDL modelinin tahmin sonuçlarında uzun dönem sonuçlar ulaşabilmek için aşağıdaki ilişkiler yardımı ile normalize edilmektedir.

$$\theta = \eta_0, \alpha_1 = -\frac{\eta_1}{\theta}, \alpha_2 = -\frac{\eta_2}{\theta}$$

3.2.3. Modelde Kullanılan Değişkenlerin Gözlem Değerleri

Modelde kullanılan değişkenler cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı için ortalama gözlem değerleri verilmiştir.

Değişkenler	CARI	BUTCE	TAS
Ortalama	-2.367647	-3.785294	-1.558824
Medyan	-1.800000	-2.700000	-1.850000
Minimum	-8.900000	-12.20000	-9.400000
Maximum	1.900000	-0.600000	4.900000
Std. Hata	2.599035	3.025661	3.881121
Gözlem	34	34	34
Skewness	-0.438226	-1.330698	-0.064317
Kurtosis	2.569624	4.012321	1.756115
Jarque-Bera	1.350637	11.48608 *	2.215378 *

ARDL modeli için gerekli tüm değişkenler durağanlığı sağladığı görülmektedir. Cari açık, bütçe açığı ve tasarruf açığı değişkenleri 1.dereceden durağan olduğu yukarıda görülmektedir.

3.2.4. Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Seviye	Augmented Dickey-Fuller		Phillips-Perron	
		t-İstatistik	Anlamlılık	Adj. t-Stat	Anlamlılık
CARI	Seviye	-2.529092	0.118000	-2.428113	0.142100
CARI	İlk Fark	-6.616664*	0.000000	-9.398581*	0.000000
CARI	İkinci Fark	-4.583326*	0.001300	-21.11694*	0.000100
CARI	Seviye	-4.038474**	0.017000	-3.965752**	0.020100
CARI	İlk Fark	-6.503993*	0.000000	-9.27016*	0.000000
CARI	İkinci Fark	-4.839451*	0.003600	-21.20107*	0.000000
BUTCE	Seviye	-1.783051	0.382000	-1.974761	0.295900
BUTCE	İlk Fark	-5.326538*	0.000100	-5.329361*	0.000100
BUTCE	İkinci Fark	-9.528788*	0.000000	-12.28391*	0.000000
BUTCE	Seviye	-1.79355	0.685000	-1.955546	0.603200
BUTCE	İlk Fark	-5.280239*	0.000800	-5.280239*	0.000800
BUTCE	İkinci Fark	-9.356276*	0.000000	-12.03085*	0.000000
TAS	Seviye	-0.90488	0.773200	-1.890089	0.332700
TAS	İlk Fark	-6.048326*	0.000000	-6.330275*	0.000000
TAS	İkinci Fark	-5.817773*	0.000000	-13.32092*	0.000000
TAS	Seviye	-4.016458**	0.017900	-4.025441**	0.017500
TAS	İlk Fark	-5.962087*	0.000200	-6.371902*	0.000000
TAS	İkinci Fark	-5.988725*	0.000200	-14.00076*	0.000000

Tablo 3.1: Birim Kök Testi

Not: *, ** ile gösterilen değerler, %1, %5 hata payı ile birim kök sorunu olmadığını göstermektedir.

ARDL modeli için gerekli tüm değişkenlerin birinci dereceden durağan olma şartının sağlamaktadır.

3.2.5. ARDL Modeli Tahmin Sonuçları

ARDİ için bağımlı değişkenimiz olan cari açık için ARDL modeli oluşturulmuştur. ARDL modeli tahmin sonuçları tabloda verilmiştir.

Değişken	Katsayı	Std. Sapma	t-İstatistiği	Anlamlılık.
CARI(-1)	-1.051329	0.216143	-4.864048	0.0001
BUTCE(-1)	-0.203995	0.072108	-2.829015	0.0091
TAS(-1)	0.595226	0.130434	4.563406	0.0001
D(CARI(-1))	0.021785	0.093567	0.232831	0.8178
D(BUTCE)	-0.181906	0.097706	-1.861775	0.0744
D(TAS)	0.675074	0.073208	9.221339	0.0000
C	-2.481721	0.583451	-4.253523	0.0003
R-Kare	0.866668	Mean dependent var		-0.062500
Düzeltilmiş R-Kare	0.834668	S.D. dependent var		2.234877
S.E. of regression	0.908724	Akaike info criterion		2.837089
Sum squared resid	20.64447	Schwarz criterion		3.157718
Log likelihood	-38.39342	Hannan-Quinn criter.		2.943368
F- İstatistiği	27.08363	Durbin-Watson stat		1.780818
Anlamlılık(F-statistic)	0.000000			

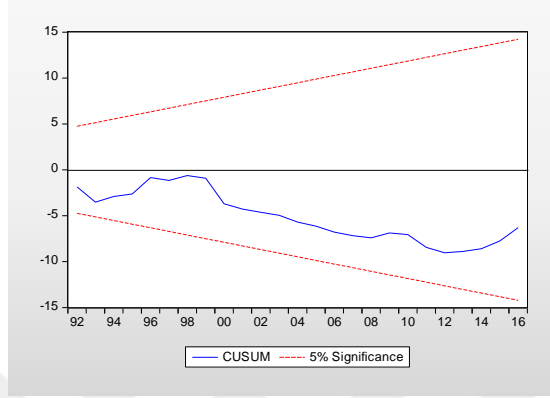
3.2: ARDL Modeli

Kısa dönem tahminleri ile ilgili olarak cari işlemler açığındaki değişimlerin %86'sı Bütçe açığı ve tasarruflar tarafından açıklanmaktadır. Oluşturulan modelin anlamlılığı F-testi değeri olan (27,08363) anlamlılık olasılığı ile model bir bütün olarak anlamlıdır. Kısa dönemdeki tahmin sonuçlarına bakıldığında. Tahmin edilen ARDL modelinin kararlılığını incelemek için Cusum ve CusumSQ grafiklerine yer verilmiştir.

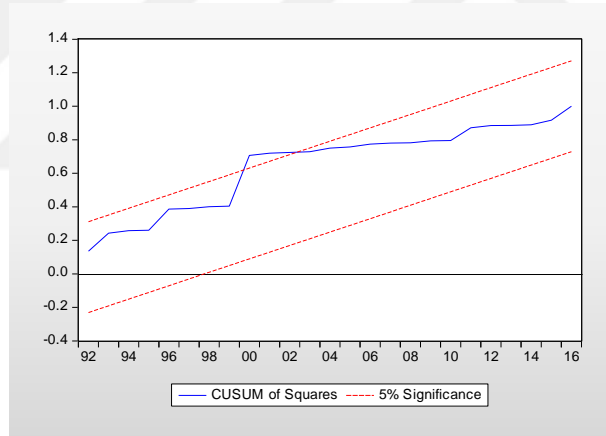
Kısa dönemde üçüz açık hipotezinin cari açık katsayısı anlamlı değildir. Kısa dönemde bütçe açığı ve tasarruf açığı gerçekleşmektedir. Uzun dönemde ise cari açık, bütçe açığı ve tasarruf açığı katsayıları anlamlıdır. Üçüz açık hipotezi geçerli denilebilir ancak katsayılara bakıldığında cari açık ve bütçe açığı negatif, tasarruf açığı pozitif görülmektedir. Bu sebeple şartlı üçüz açık hipotezinin varlığından bahsedilebilir.

3.2.6. Cusum ve CusumSQ Grafikleri

Tahmin edilen ARDL modelinin kararlı olup olmadığını araştırmak için başka bir deyişle CUSUM ve CUSUMSQ grafikleri değişkenlerdeki yapısal kırılmaları göstermektedir (Akel vd., 2014, s.36).

Şekil 3.1. Cusum Grafiği

Şekil 3.2. CusumSQ Grafiği

CusumSQ yapısal anlamda kırılmanın olup olmadığını belirlemek için, geri dönüşlü hata terimlerini kullanan Cusum grafikleri istatistiksel sorun bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca modelin istikrarlı olması için Cusum ve CusumSQ testleri yapılmış Cusum testi sonucunda istikrarlı, CusumSQ testi ile istikrarlı bulunmamıştır.

SONUÇ

1980'li yıllardan itibaren başta ABD olmak üzere pek çok gelişmiş ülkeyi kapsayan yüksek bütçe açıklarına cari açıkların dâhil olması iki açık arasında ilişkinin sorgulanmasına sebep olmuştur. İki açık için yapılan teorik ve ampirik çalışmalar sonucunda 'ikiz açık hipotezi' ortaya konulmuştur. İkiz açık hipotezi ile ilgili pek çok yaklaşımlar yapılmıştır. Keynesyenci yaklaşım ikiz açık hipotezin varlığını kabul etmiştir. Cari açık ile bütçe açığı arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu yönünde sonuca ulaşmışlardır. Ricardocu Denkliği hipotezi ise cari açık ile bütçe açığı arasında bir ilişki olmadığını yönündedir.

İkiz açık hipotezi zaman içerisinde yeterliliğini yitirmiştir. İç ve dış dengenin sağlanması ülkelerin makroekonomik dengeler açısından önemlidir. Gelişmiş ülkelerde bütçe açığı daralırken cari açığın genişlemeye devam etmesi, iç dengede yer alan yatırım-tasarruf dengesinin incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Cari açık ve bütçe açıklarına, yatırım- tasarruf açıklarının dâhil edilmesi ile ikiz açık hipotezi genişleyerek üçüz açık hipotezi adını almıştır.

Türkiye ekonomisinde 1983-2017 yılları arasında tasarruf açığı ve cari açık giderek artan bir görüntü çizmiştir. Bütçe dengesi belirli dönemlerde azalmalar gösterse dahi 1983-2017 yılları arasında bütçe dengesi açık vermeye devam etmiştir. Bütçe açıklarının uzun yıllar devam etmesi kamu kesimi tasarruf dengesinin pozitif sonuç verememesine neden olmuştur. Bütçe açıklarının azalmaya geçtiği dönemlerde cari açık artış göstermeye devam etmiştir.

Üçüz açık ekonomisi ülkeler için olumsuz ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Üçüz açık hipotezi bütçe açıklarını finanse ederek azaltıldığında cari açık ve yatırım-tasarruf açığını pozitif etkilemektedir. Bütçe açıkları finanse ederken iç borçlanma, dış borçlanma ya monetizasyon yöntemi kullanılabilir.

Türkiye ekonomisinde incelenen dönemde yapılan teorik ve ampirik incelemeler sonucunda üçüz açık hipotezinin şartlı olarak varlığını destekleyen bir sonuç elde edilmiştir.

Çalışma sonucunda 1983-2017 yılları için üçüz açık hipotezi şartlı olarak bulunmuştur. Uzun dönem analizinde bütün katsayılar anlamlıdır. Katsayıların anlamlı olması üçüz açık hipotezinin geçerliliğini göstermektedir. Sadece tasarruf açığının işareti pozitif yönlü çıkmıştır. Bu durum bütçe açıklarının kronik hale gelmesi,

ekonomideki yatırım oranlarının azlığı da dikkate alınırsa bu durumu açıklamaktadır. Cari açığı, bütçe açığını ve tasarruf açığını dengeleyen, azaltan politikaların uygulanmasıyla ülke ekonomisi daha dinamik büyüme oranlarına ulaşır. Böylece kronik hale gelen açıklardan ülke kurtularak kaynaklarını daha etkin, daha dinamik, daha büyüme odaklı ve kalkınma odaklı olacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmet, A. Y., Karaçor, Z., Mucuk, M., & Erdoğan, S. (2004). Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (12), 75-82.

Akel, V., & Gazel, S. (2014). Döviz kurları ile BIST Sanayi Endeksi arasındaki eşbütünleşme ilişkisi: Bir ARDL sınır testi yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 23-41.

Altınsoy, B. (2018). *Türkiye Ekonomisi İçin Üçüz Açık Üzerine Bir Analiz*, (Master's thesis), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Altunöz, U. (2018). Cari Açık, Bütçe Açığı ve Yatırım-Tasarruf Açığı Bağlamında Türkiye'nin Üçüz Açık Analizi. *Maliye Dergisi (Yayın No: 4753595)*.

Aydın, B., & Afsal, M. Ş. Türkiye'de İkiz Açık Hipotezi: Toda-Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı/The Twin Deficit Hypothesis In Turkey: Toda-Yamamoto Causality Approach. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 2(2), 231-240.

Azapoglu, M., & Direkci, T. B. (2015). İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması 1998-2013. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 7(12).

Balan, F. (2016). BRIC VE MINT Ekonomilerinde Üçüz Açık Hipotezinin Ampirik Analizi *Journal of Life Economics*, 3(1), 57-70..

Barış, S., & Nısfet, U. Z. A. Y. (2015). Yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (46), 119-151.

Barişik, s., & kesikoğlu, f. (2006). Türkiye'de bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerine etkisi (1987-2003 var, etki-tepki analizi, varyans ayrıştırması). *Ankara üniversitesi sbf dergisi*, 61(4), 59-82.

Berke, B., Temiz, D., & Karakurt, E. (2015). Üçüz açık ve büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 67-89.

Bilgili, F., & Bilgili, E. (1998). Bütçe açığının cari işlemler üzerindeki etkileri: Teori ve uygulama.

Ceyhan, T. (2012). *Bütçe açıkları ve Türkiye'de bütçe açıklarının finansmanı* (Master's thesis, Anadolu Üniversitesi).

Coşkun, A. (2010). Cari İşlemler Dengesinin Sürdürülebilirliği 2001 Sonrası Türkiye Uygulaması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*

Çakır, B. S. A., (2015). Cari İşlemler Dengesinin Finansal Değişkenlerle İlişkisi: Türkiye Örneği (Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi)

Çavdar, Ş. Ç. (2011). Türkiye'de Bütçe Açıklarının İktisadi Büyüme ve İstikrar Üzerine Etkiler (1994: Q1-2004: Q4). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 26-41.

Değirmen, S., & Şengönül, A. (2012). Türkiye'de Net Tasarruf-Yatırım Açığının Belirleyicileri (No. 2012/114). Discussion Paper.

Dineri, A. G. E., & Taş, A. G. İ. İkiz Açık Hipotezi: Türkiye'de Teorik ve Ampirik İnceleme Öz.

Dineri, E. (2016), Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği (Master's thesis), Gaziantep Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Egeli, H. (2002). Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri.

Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2004). *Ekonomi Politikası. İstanbul: Remzi Kitabevi.*

Eğilmez, M., (2009). *Makro Ekonomi: Türkiye'den Örneklerle. İstanbul: Remzi Kitabevi*

Ekşi, F. (2010). *Türkiye'de cari açık ve finansmanı (1980-2009)* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Emirkadı, Ö. Türkiye Ekonomisinde İkiz Açıklar: Kuramsal Yaklaşımlar ve Ampirik Literatür Üzerine Değerlendirmeler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 81-99.

Erdemir, D. (2014). *Üçüz açıklar hipotezi (Türkiye örneği)* (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Erden, I., & sağlam, g. (2009). Türkiye'de döviz kuru oynaklığının sektörel ithalata etkileri: bir ardl ithalat modeli analizi. *Hacettepe üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, 27(2), 19-44.

Erol, E. D., & Alma, D. Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1975-2014 Dönemi Türkiye Analizi. *Prof. Dr. Ahmet Kemal Çelebi (President of Manisa Celal Bayar University) Prof. Dr. Muzaffer Elmas (President of Sakarya University) Prof. Dr. Yücel Oğurlu (President of International University of Sarajevo) Prof. Dr. Fadıl Hoca (President of International Vision University) Prof. Dr. Yusuf Ulcay (President of Uludag University)*, 22.

Goktas, O. (2008). Türkiye Ekonomisinde Butce Aciginin Surdurulebiliriliginin Analizi. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, 8(1), 45-64.

Güder, F. (2013). *Üçüz Açık Sorunu Ve Üçüz Açık Bileşenlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)*

Güder, F., & Cüneyt, K. (2016). Üçüz açık sorunu ve üçüz açık bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği.

Gülçiçek, Ö. (2007). Cari işlemler dengesinin nedenleri ve ülke ekonomileri üzerindeki etkileri (AB sürecinde bir değerlendirme).

Gümüş, S. (2008). Türkiyede bütçe açıkları ve finansman yöntemlerinin makro ekonomik etkileri (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Gün, E. (2011). *Petrol fiyatlarının cari işlemler dengesi üzerine etkisi: Türkiye uygulaması* (Master's thesis, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Günay, A. (2006). Mali disiplinin sağlanmasında anayasal denk bütçe yaklaşımı ve Türkiye'de uygulanabilirliği (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Güvel, E. A., & Koç, A. G. A. (2010). Bütçe Açıklarının Politik ve Kurumsal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2), 286-301.

Ipek, E., & Kizilgöl, Ö. A. (2016). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık/Triple Deficit in Turkish Economy. *Ege Akademik Bakis*, 16(3), 425.

Karabulut, Ş. (2018), Üçüz Açık Hipotezi ve Türkiye'deki Mali Politikalar Üzerindeki Etkilerin Analizi (Doctoral dissertation), Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Karanfil, m. (2014). Türkiye ekonomisinde tasarruf açığı sorunu: zaman serisi analizi. *Journal of entrepreneurship & development/girisimcilik ve kalkinma dergisi*, 9(2).

Karanfil, M., & Kiliç, C. (2015). Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliği: Zaman serisi analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24), 1-20.

Karatay, P. (2008). İkiz Açıklar Hipotezi ve Türkiye Uygulaması: 1990-2006 (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep).

Kaygısız, A. D., Dilek, G. Ö. Z. E., & Kösekahyaoglu, L. (2016). Türkiye'de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 273-300.

Kesik, A. (2006). Ekonominin Genel Dengesi İçinde Kamu Yatırımlarının Yapısı ve Gelişimi. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, (49).

Keşküş, M. S. (2014). 1980-2012 döneminde bütçe açıklarının enflasyon üzerine etkisi (Doctoral dissertation).

Kızılkaya, O. & Öztutuş, F. (2018). Türkiye'de Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Nedensellik Analizi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 17(68).

Koçbulut, Ö., (2015). İkiz Açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: Oecd Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi)

Konaç, İ., (2018). Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesinin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi ile İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi)

Kökçü, A. (2011). Bütçe Açığı, Cari İşlemler Arasındaki İlişki Ve Türkiye Örneği (1994 – 2010) (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi)

Kör, E. (2012). İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Örneği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Küçüksucu, M. (2012). Türkiye'de bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki: 1998-2011 dönemine ait ampirik bir uygulama (Doctoral dissertation), Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Manni, U. H., & Afzal, M. N. I. (2012). Effect of trade liberalization on economic growth of developing countries: A case of Bangladesh economy. *Journal of Business, Economics, 1, 2.*

Mucuk , M. (2008). *Bütçe ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki: Türkiye örneği (1989-2004)* (Doctoral dissertation), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Mustafa, Ş. İ. T., & Alancıoğlu, E. (2016). Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkisi: VAR ANALİZİ. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi, 3(5), 5-23.*

Okutan, M. (2010). *Bütçenin iç borçlanma ile finansmanının bankacılık sektörü üzerindeki etkileri* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Önder, İ., & Kirmanoğlu, H. (1994). Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçülmesi ve Etkileri.

Özdemir, D., Buzdağlı, Ö., Emsen, Ö. S., & Çelik, A. A. (2014). Geçiş Ekonomilerinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği (Validity of Triple Deficit Hypothesis in Transition Economies). In *International Conference On Eurasian Economies.*

Özsoy, A (2018). Bütçe Açığı ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği (Master's thesis), Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Öztürk, G. (2013). 2000 yılı sonrası Türkiye'nin cari açık sorunu.

Parlaktuna, İ., & Şimşek, S. Bütçe Finansman Kaynaklarının Belirlenmesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması (1989-2005). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 43-67.

Samırkaş, M. C., & Samırkaş, M. (2015). Türkiye'de Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma.

Saraç, Ş. (2019). Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliğine İlişkin Panel Veri Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(1), 77-93.

Soyu, E. (2012). *İkiz açık ve Türkiye uygulaması: 1995-2010* (Master's thesis, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).ipe

Şahin, D. (2015). İkiz açık hipotezinin geçerliliği: Türkiye örneği (1995-2013). *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 49-59.

Şahin, H. (2016). *Türkiye ekonomisi: tarihsel gelişimi-bugünkü durumu*. Ezgi Kitabevi.

Şen, E. (2007). İkiz Açıklar İlişkisi (Türkiye Analizi: 1983-2005 Dönemi). *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 155.

Şimşek, N. (2014). *İkiz açıklar hipotezi: Türkiye üzerine bir inceleme* (Master's thesis), Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal bilimler Enstitüsü, Aydın.

T.C. Kalkınma Bakanlığı <http://www.sbb.gov.tr/?l=ae6c539-6ca3-484c-aea6-ea4551a35a71&i=744> (Erişim Tarihi: 05.05.2019).

Tarhan, F. Ç. (2014). *Cari İşlemler Açığı-Bütçe Açığı İlişkisi: 1950-2012 Dönemi Türkiye Uygulaması* (Master's thesis), Afyon Kocatepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Entitüsü, Afyon.

Timur, Y. (2005). Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi).

Tiryaki, S. T. (2002). Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği. *Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği*No, 8, 10.

Tuğral, B. (2018). İkiz açıklar ve Türkiye ekonomisi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tüğen, K., & Dağ, M. (2018). Türkiye’de Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliğinde İç Borçlanmanın Rolü: Dönemsel Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 391-408.

Tülümce, S. Y. (2013). Türkiye’de üçüz açığın ampirik analizi (1984-2010). *Maliye Dergisi*, 165, 97-114.

Ünsal, M., (2011), Makro İktisat, *Ankara: İmaj Yayınevi*

Varol İyidoğan, P. (2011). İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Deneyimi. Unpublished Ph. D. Thesis). Hacettepe University/Graduate School of Social Sciences, Ankara.

Varolsun, D. S. (2006). Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları ve Finansmanı. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*

Yaldız, E. (2006). *Bütçe açıkları ve politika etkisizliği: Türkiye uygulaması* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Yaşar, S., & Erdoğan, S. (2015). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi: Ampirik Bir Uygulama. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (30), 120-137.

Yücel, A. G. F., & Ata, A. G. A. Y. (2003). Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(12).

Zamanzadeh, A., & Mehrara, M. (2011). Testing twin deficits hypothesis in Iran. *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, 1(9), 7-11.

Zengin, A. (2000). İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması). Ekonomik Yaklaşım, 11(39), 37-67.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2. 1: 1983-1989 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi/ GSYH

Tablo 2. 2: 1990- 2001 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi / GSYH

Tablo 2. 3: 2002- 2017 Yılları Arasında Cari İşlemler Dengesi / GSYH

Tablo 2. 4: 1980 – 1989 Yılları Arasında Bütçe Dengesi / GSYH

Tablo 2. 5: 1990 – 2001 Yılları Arasında Bütçe Dengesi / GSYH

Tablo 2. 6: 2002- 2017 Yılları Arasında Bütçe Dengesi / GSYH

Tablo 3. 1: Birim Kök Testi

Tablo 3. 2: ARDL Model

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1: Türkiye Ekonomisinde 1983-1989 Yıllarında Cari Denge

Şekil 2. 2: Türkiye Ekonomisinde 1990- 2001 Yıllarında Cari Denge

Şekil 2. 3: Türkiye Ekonomisinde 2002- 2017 Yıllarında Cari Denge

Şekil 2. 4: Türkiye Ekonomisinde 1980- 1989 Yıllarında Bütçe Dengesi

Şekil 2. 5: Türkiye Ekonomisinde 1990- 2001 Yıllarında Bütçe Dengesi

Şekil 2. 6: Türkiye Ekonomisinde 2002- 2017 Yıllarında Bütçe Dengesi

Şekil 3. 1: Cusum Grafiği

Şekil 3. 2: CusumSQ Grafiği

ÖZGEÇMİŞ

03.11.1992 yılında Manisa’da dünyaya geldi. Lise öğrenimini Manisa’da Halit Görgülü Lisesinde tamamladı. 2017 yılında Karabük Üniversitesi İktisat bölümünden mezun oldu. 2017 yılı güz döneminde Karabük Üniversitesi İktisat anabilim dalında yüksek lisansa başladı. Econdor dergisinde yayınlanmış “Gümrük Vergilerinin Dördüz Açık Üzerine Etkisi” adlı makalesi bulunmaktadır.

